

V.

uccāvaca-pravāha-vīcayah

manujas turaṅga-gāvau paśavah pārāvato balākā ca |
 nānā-khagāś ca girayo vana-sravatyau višeṣa-nadī ||1||
 padmākaraḥ praśastah sarasī cakraś ca cakravākī ca |
 dig-deśau vīradhanur bhaṅgau hanūmat-prabhṛti-śauryam ||2||
 rāvaṇa etasya śiraś-chedo dūto'nuvāda-saṁvādah |
 kavayo nānā-kavayah pratyeka-kavir manasvi-kavayaś ca ||3||
 kavi-dānam guni-garvo vāṇī kāvyam ca kāvya-mātsaryam |
 kāvya-malimluca-sajjana-durvṛttih sujana-durjanau militau ||4||
 dhanya udātto mānī kṛpaṇah sevaka-manasvi-bhajamānau |
 duradhiśa-sevakaś ca kṣudrodaya-duḥkhito'tha dāridryam ||5||
 tat sa-caṭu daridra-gṛhī tad-gṛhinī tad-gṛham jarā-vṛddhah |
 anuśaya-nirvedāv atha vicāra-vicikitsite ca śama-vighnah ||6||
 ardha-śamah kāruṇikah śānty-āśamśā kṛtārtha-śāntaś ca |
 śānti-gato niṣkrama-niḥspṛha-vana-gamanotsukāś tapo-vipinam ||7||
 tāpasa-bahu-viṣaya-śamau jñānī bhavitavyatā ca daivam ca |
 kāla-pitṛ-vana-samasyoccāvaca-pratirāja-saṁstutayah ||8||
 iti ṣaṭkādhika-saptati-vīcibhir iha sarasa-komalaир ebhiḥ |
 uccāvaca-pravāham śrīdhara-dāsaḥ kṛtī kṛtavān ||9||

1. manusyah

aṅguṣṭhāgrima-yantritāṅgulir asau pādārdha-nīruddha-bhūr
 pārśvovdega-kṛto nihatya kaphani-dvandvena daṁśān muhuḥ |
 nyag-jānu-dvaya-madhya-yantrita-ghaṭī-vaktrāntarāla-skhalad-
 dhārādhvāna-manoharam sakhi payo gām dogdhi dāmodarah ||2001||

kasyacit | (Pv 262; Srk 1157, upādhyāya-dāmodarasya; Smv 96.14)

tais tair jīvopahārair giri-kuhara-śilāśamśrayām arcayitvā
 devīm kāntāra-durgām rudhiram upataru-kṣetra-pālāya dattvā |
 tumbī-vīnā-vinoda-vyavahita-sarakām ahni jīrnē purāṇīm
 hālām mālūra-koṣair yuvati-sahacarā barbarah śīlayanti ||2002||

kasyacit | (Srk 1191, yogeśvarasya)

etāś candrodaye'sminn avirala-muśalotkṣepa-dolāyamāna-
 snigdha-śyāmāgra-pīna-stana-kalasa-namat-kaṇṭha-nālāgra-ramyāḥ |
 udvellad-bāhu-vallī-pracalita-valaya-śreṇayah pāmarāṇām
 gehinyo dīrgha-gīti-dhvani-janita-sukhās taṇḍulān kaṇḍayanti ||2003||

śaraṇasya |

raju-kseparayonnamad-bhuja-latā-vyaktaika-pārśva-stanī
sūtra-ccheda-vilola-śaṅkha-valaya-śreṇī-jhaṇat-kāriṇī |
tiryag-vistṛta-pīvaroru-yugalā pṛsthān ativyākṛtā-
bhoga-śronir udasyati pratimuhuḥ kūpād apaḥ pāmarī ||2004||

tasyaiva | (Srk 1152, kasyacit)

etās tā divasānta-bhāskara-dṛśo dhāvanti paurāṅganāḥ
skandha-praskhalad-aiṁsukāñcala-dhṛti-vyāsaṅga-baddhādarāḥ |
prātar-yāta kṛṣī-valāgama-bhiyā protplutya vartma-cchido
haṭṭa-krīta-padārtha-mūlyā-kalana-vyagrāṅguli-granthayah ||2005||

tasyaiva |

2. turaṅgah

paścāt khura-dvitaya-khaṇḍita-bhūmi-bhāga-
mūrdhvīkṛtāgra-caraṇa-dvayam ugra-hesam |
mūrdhāvagāhana-vihasta-nijāśva-vāra-
bhārāj janah parijahāra khalaṁ turaṅgam ||2006||

dhoyīkasya |

kṛta-śikara-vṛṣṭi-keśarair
asakṛt skandham abandhuram dhuvan |
apivac caraṇāgra-tāḍitam
turagaḥ pañkilam āpagatā payah ||2007||

tasyaiva |

āghrāta-kṣoṇi-pīṭhah khura-śikhara-samākṛṣṭa-reṇus turaṅgah
puñji-kṛtyākhilāṅghrīn krama-vaśa-vinamaj-jānukam mukta-kāyah |
pṛsthāntah pārśva-kaṇḍū-vyapa-nayana-vaśād dvis-trir-udvartitāṅgah
protthāya drāṇi nirīhah kṣaṇam atha vapur āsyānupūrvam dhunoti ||2008||

vikramādityasya | (Srk 1167)

paścād aṅghrī prasārya tri-kanati-vitatarām drāghayitvāṅgam uccair
āsajyābhugna-kaṇṭharām kṣaṇam uparisatām ghūli-dhūmrām vidhūya |
ghāsa-grāsābhilāśād anavarata-calat-protha-tuṇḍas turaṅgo

mandam śabdāyamāno vilikhati śayanād utthitah kṣmām khureṇa ||2009||

bhaṭṭa-bāṇasya || (Hc 3.5, Sv 2420, Smv 102.4, Srk 1166)

kurvann ābhugna-prṣṭho mukha-nikaṭa-kaṭih kandharāmātiraśvīm
lolenāhanyamānām tuhina-kaṇamucā cañicatā keśareṇa |
nidrā-kaṇḍūkaṣāyam kaṣati nibidita-śrotra-śuktis turaṅgas
tvaṅgat pakṣmāgra-lagna-pratanu-busa-kaṇam koṇam akṣṇah khureṇa ||2010||

tasyaiva || (Hc 3.6)

3. gauḥ

vyakta-snāyu-vṛtāsthi-pañjara-bharo romantha-nidrālasah
prātar gomaya-lipta-puccha-caraṇo'py utthātu-kāmaḥ svayam |
pūrva-vyūḍhi-vibhāvana-parivṛdhair uttolitah spandate
vṛddhokṣas trika-bhaṅga-labdha-rudhirāt kākād bhiyā vidrutah ||2011||

kasyacit |

agre vitatya caraṇo vinamayya kaṇṭham
utthāpya vaktram abhihatya muhuś ca vatsāḥ |
mātrā-vivartita-mukham mukha-lihyamāna-
paścārdha-sustha-manasah stanam utpibanti ||2012||

cakrapāṇeh | (Srk 1168)

tiryak-tikṣṇa-viṣṇa-yugma-calana-vyānamra-kaṇṭhānanah
kiṁcit kuñcita-locanah khura-puṭair ācoṭayan bhūtalam |
nihśvāsair atisantatair busa-kaṇā-jālām khale vikṣipann
ukṣā goṣṭha-taṭiṣu labdha-vijayo go-vṛṇdam āskandati ||2013||

yogeśvarasya | (Srk 1186)

upanihita-halīṣā-sārgalad-vāram ārāt
paricakita-purandhrī-sāritābhyanā-bhāṇḍam |
pavana-raya-tiraścīr vāri-dhārāḥ pratīcchan
viśati valita-śrīṅgah pāmarāgāram ukṣā ||2014||

kasyacit |

karṇābhyanāri-śrīṅga-kṣati-rudhira-rasāsvādanābaddha-gargha-
dhvāṇkṣa-cchāyātta-bhīti-pratihata-dhavalī-varga-sainvardhanecchah |
śīlaty ākruddha-gopī-laguḍa-hati-namat-prṣṭha-vaiṇśah kathañcit
prātaḥ kedāra-nīraṁ kala-madala-bhiyā kṛṇitākṣo mahokṣah ||2015||

kasyacit |

4. nānā-paśavah

paśyodañcad-avāñcad añcita-vapuh pūrvārdha-paścārdha-bhāk
stabdhottānita-prṣṭha-niṣṭhita-manāg-bhugnārdha-lāngula-bhṛt |
daṁṣṭrā-koti-viśāṅkaṭāsyā-kuharaḥ kurvan saṭām utkarām
utkarṇaḥ kurute kramaṁ kari-patau krūrākṛtiḥ keśarī ||2016||

subandhoḥ | (Srk 1655, V, p. 49)

ucchma-śrur vyātta-vaktraḥ pravitata-rasanā-pallavālīḍha-sṛkkā-
pi go’gra-bhrānta-netraḥ pulakita-taralottānalā gūla-nālah |
kutrāpy aklānti-gāmī kvacid atipihitah kvāpi tu gāgra-mātraś
citra-vyāghro’yam āptum pramada-vana-mṛgī-tarṇakāṁs tūrṇam eti ||2017||

yogeśvarasya |

ākubjī-kṛta-prṣṭham unnata-valad-vaktrāgra-pucchaṁ bhayād
antar-veśma-niveśitaika-nayanāṁ niṣkampa-karṇa-dvayam |
lālā-kīrṇa-vidīrṇa-sṛkkā-vikacād-daṁṣṭrākarālānanāḥ
śvā niḥsvāsa-nirodha-pīvara-galo mārjāram āskandati ||2018||

tasyaiva |

durvāra-keli-kala-imbha-bhayād idānīṁ
vyālambi-lola-kuca-kambala-bhāra-mandā |
saṁdaśya viślatham udañcayatā mukhena
śāvāṁ śunī nayati śāli-palāla-kūṭam ||2019||

śubhāṅkasya |

vilebhyo niṣkrāntāṁ pratinava-haridrā-rasa-nibham
piryā-prṣṭhāleṣa-praṇayi kṛta-sampan-nava-jale |
svarān sānusvārān vividha-tad-avasthā-vighaṭitāṁ
kulāṁ maṇḍūkānām udaya-gala-gaṇḍāṁ vikurute ||2020||

tasyaiva |

5. pārāvataḥ

asau gireḥ śītala-kandara-sthāḥ
pārāvato manmatha-cātu-daksāḥ |

dharmāla-sāṅgīm madhurāṇi kūjan
saṁvījate pakṣa-puṭena kāntām ||2021||

pāṇineḥ |

kiṁcit kuñcita-cañcu-cumbana-sukha-sphārī-bhaval-locanāṁ
sva-premcita-cāru-cāṭukaraṇaiś ceto’rpayantī muhuḥ |
kūjantī vinataika-pakṣati-puṭenāliṅga līlālasam
dhanyāṁ kāntam upānta-vartinam iyaṁ pārāvatī sevate ||2022||

matirājasya |

kala-kvaṇita-garbheṇa kaṇṭhenāghūrṇitekṣaṇah |
pārāvataḥ paribhramya riraṁsuś cumbati priyām ||2023||

daṇḍinah | (Spd 570)

prātar vāra-vilāsinī-jana-raṇan mañjīra-mañju-svanair
udbuddhaḥ paridhūya pakṣati-puṭam pārāvataḥ sa-sprham |
kiṁcit kuñcita-locanāṁ sahacarīm saṁcumbya cañcvā cirām
manāndolita-kaṇṭha-kuṇṭhita-galah sotkaṇṭham utkūjati ||2024||

vikramādityasya | (Srk 1154)

pakṣābhyaṁ sahitau prasārya caraṇāv ekaikaśah pārśvayor
ekīkṛtya śirodhāropari śanaiḥ pāṇḍūdare pakṣatī |
nidrāśeṣa-višeṣa-rakta-nayano niryāya nīdodarād
āśrkkānta-vidāritānana-puṭahu pārāvato jīrbhate ||2025||

śṛṅgārasya | (Srk 1153, bhṛṅgārasya)

6. bakah

gatvā puraḥ katicid eva padāni vegād
ākuñcitaika-caraṇo nibhṛtikṛtākṣah |
svairām vidūra-vitātikṛta-kandharo’yam
mīnam saro’mbhasi nibhālayate balākah ||2026||

kāmadevasya |

balākah pānthānām śiśira-sarasī-sīmni saratām
amī netrānandām dadati caraṇācoṭita-mukhāḥ |
dhunānā mūrdhānām gala-bila-viśat-sphāra-śaphara-
sphurat-pucchānaccha-dyuti-śavala-bāspāruṇa-dṛśah ||2027||

madhukanṭhasya | (Srk 1185)

harati purattah pārśve paścād valantam anārataṁ
śapharam aparitrāṇam gṛhṇan bakas taṭinī-taṭe |
pravicala-garut-pālir dattāparāpara-satvara-
tricatura-khara-trotī-koti-prahāra itas tataḥ ||2028||

piyākasya |

udgrīva-stimitekṣanas tata itaḥ paśyan nilīya sthitam
pādodghṛṣṭi-paraspara-pratibhaya-bhrāntam calat-pakṣatih |
drāk-trotī-pura-koti-kunṭhita-rayam prāk-tiryag-ūrdhvīkṛtam
garbhāntah-pranayī-cakāra śapharam kāsāra-cārī bakah ||2029||

kasyacit |

payasi sarasaḥ svacche matsyāñjighṛksur itas tato
valita-nayanaṁ mandam mandam padam nidadhad bakah |
viyati vidhṛtaikāṅghris tirag vivartita-kandharo
dalam api calat sa-pratyāśam muhur muhur iksate ||2030||

yogeśvarasya | (Srk 1164, kasyacit)

7. nānā-pakṣinah

utplutya dūram paridhūya pakṣā-
vadho nirikṣya kṣaṇa-baddha-lakṣyah |
madhye-jalam cañcati datta-jhampah
samatsya utsarpati matsya-raṅkah ||2031||

kasyacit | (Srk 1155)

nīḍād apakramya vidhūya pakṣau
vṛkṣāgram āruhya tataḥ krameṇa |
udgrīvam utpuccham udeka-pādam
uccūḍam ukūjati tāmra-cūḍah ||2032||

madhoh | (Srk 1156)

iha sarasi salilam cāru-patre vidhunvan
dara-taralita-tiryak-cañcu-kaṇḍūyitāṅgah |
anusarati sarāgah preyasīm agrayātām
anupadasam udañcat-kaṇṭha-nālo marālah ||2033||

śiśokasya |

cañcac-cañcala- cañcu-vāñchita-calac-cūḍāgram ugram patac-
cakrākāra-karāla-keśara-śatāspāra-sphurat-kandharam |
vāram vāram udañghri-lañghana-preñkhan-nakha-kṣuṇṇayoh
kāmam kukkuṭayor dvayaṁ druta-padaṁ krūra-kramam yudhyate ||2034||

kasyacit | (Spd 572, Srk 1171)

utpuccahṛ pramadollasad-vapur adho-visraṁsi-pakṣa-dvayah
svairāloka-gati-krameṇa parito bhrāntvā salilam muhuḥ |
utkañthālāsa-kūjitaḥ kala-rutāṁ bhūyo riraṁsā-rasa-
nyag-bhūtāṁ caṭakah priyām abhisaraty udvepamānah svayam ||2035||

sohlokasya | (Srk 1183)

8. girayah

mādyad-dig-gaja-gaṇḍa-bhitti-kaṣaṇair bhagna-sravac-candanah
pādālakta-mauktika-śilah siddhāṅganānāṁ gataih |
krandat-kandara-gahvaro jala-nidher āspahālito vīcibhiḥ
sevyo'yaṁ malayācalah kim api me cetaḥ karoty utsukam ||2036||

śrīharṣasya | (Nn 1.9)

etāḥ sthāna-parigraheṇa śivayor atyanta-kānta-śriyah
prāleyācala-mekhalā-vana-bhuvah puṣṇanti netrotsavam |
vyāvalgad-bala-vairi-vāraṇa-vara-pratyagra-dantāhati-
śvabhra-prasravad-abhra-sindhu-savana-prasnigdha-deva-drumāḥ ||2037||

kasyacit | (Srk 1593)

channopāntā nikunjaṁ taruṇa-śuka-kula-śyāmalaiḥ kīcakānāṁ
śaileya-prastarābhīḥ subhaga-parisarāḥ pīvarībhīḥ śilābhīḥ |
ete te ruddha-revā-raya-mukharatayā yauvanoddāma-kāma-
vyāpārottāla-līlā catura-vanacarī-bandhavo vindhya-pādāḥ ||2038||

yogeśvarasya |

imāś tā vindhyādreḥ śuka-harita-varṇī-vana-ghanā
bhuvah krīḍālolad-virada-radanābhugna-taravah |
latā-kuñje yāsām upanadi rata-klānta-taruṇī-
kapola-svedāmbhah-paricaya-nudo vānti marutah ||2039||

tasyaiva | (Sk 3.9, Srk 1588, dakṣasya)

kari-kavalita-mṛṣṭaiḥ śākhi-śākhāgra-patrair
aruṇa-saraṇayo'mī sarvato bhīṣayante |
calita-śabara-senā-datta-go-śṛṅga-caṇḍa-
dhvani-cakita-varāha-vyākulā vindhya-pādāḥ ||2040||

kamalāyudhasya | (Sk 2.30, Smv 103.14, Srk 1587)

9. aṭavī

pratyāsanna-sarāṁsi kokila-vadhū-lilā-suhṛd icchada-
cchāyā-lipta-kakumbhi koraka-hasad-vīrundhi vindhyāṭavī |
antar-datta-manoja-ruñji rucira-kṣmāruṁhi bhṛṅgākulat
tvañ-naddhāmpī latā-ghāṇī dadhatī kāṁcin mucam̄ yacchatī ||2041||

madhoh |

mithah kṛīdat-kodāvali-vilasitotkhāta-taṭinī-
taṭī kṣubdhodgarjad-gaja-gahana-garbheyam aṭavī |
guhābhīr vyāghrāṇāṁ jarad-ajagara-grāsa-saruṣāṁ
ghaṭatkāraṁ ghorāṁ pratirava-vahābhīr drāḍhayati ||2042||

kasyacit |

sarpa-śvāsa-marut-taraṇga-taralāḥ kvāpi kvacic chvāpada-
sphārodgīrṇa-giro nirantara-tamas tāruṇya-magnāḥ kvacit |
kvāpi krūra-kṛśānu-durmukha-kathā-śeṣikṛta-kṣmāruhaś
cetaḥ samprati kampayanti parito gambhīra-bhīmā bhuvaḥ ||2043||

jalacandrasya |

kṣuṇṇa-kṣmāruha-vīthayo vīdalita-grāvopala-granthayah
simha-svīkṛta-matta-vāraṇa-vadhū-baddhārta-kolāhalāḥ |
etāḥ pallavayanti cetasi bhayaṁ bhallūka-hikkā-ravair
ātaṅkāt patayālu-bāla-hariṇī-garbhābilā bhūmayah ||2044||

tasyaiva |

iha mahiṣa-visāṇa-vyasta-pāśāṇa-pīṭha-
skhalana-sulabha-rohid-garbhīṇī-bhrūṇa-hatyāḥ |
kuhara-viharamāṇa-praudha-bhallūka-hikkā-
caya-cakita-kirāta-srasta-śastrā vanāntāḥ ||2045||

murāreh | (Ar 5.20)

10. nadī

bhānty etāḥ śaivalinyo vana-mahiṣa-khura-kṣuṇṇa-pāṭhīna-prṣṭha-
grāsa-vyagrodra-vṛnda-pravirala-caraṇa-nyāsa-mudrāṅka-paṅkāḥ |
niḥśaṅkodbhrānta-kaṅka-trasad-uraga-vadhū-sambhramotphāla-mūrcchad-
bhekārta-svānadīrghī-kṛta-rava-virasat-kīcaka-granthi-randhrāḥ ||2046||

kasyacit |

vyakta-vyāghra-padāṅka-paṅkti-nicitonmudrārdra-paṅkodarāś
toyottīrṇa-nivṛttā-nakra-jāṭhara-kṣuṇṇa-sthalī-bālukāḥ |
sāndra-sthūla-naloparodha-viṣamāḥ śaṅkyāvatārāḥ purāḥ
saṁtrāśam janayanti kuñja-saritāḥ kācābhahnīlodakāḥ ||2047||

kasyacit (Srk 281)

antar-magna-kareṇavaḥ kalabha-kavyārugṇa-kandāṅkuraiḥ
sāmodāḥ paritāḥ pramatta-mahiṣa-śvāsollasad-vīcayah |
saṁmodām janayanti śaila-saritāḥ succhāya-kaccha-sthalī-
sīmāno jala-seka-śītala-śīlā-nidrāṇa-rohid-gaṇāḥ ||2048||

jalacandrasya |

jala-ray-a-dalat-kūlotṣaṅgāḥ pralambi-latā-grha-
stimita-gatibhir veṇī-bandhair viśrīkhala-vicayah |
sthapuṭīta-śīlā-sopāneṣu prakāma-taraṅgitāḥ
śikhari-sarito netrānandaṁ kiranti samantataḥ ||2049||

tasyaiva |

vīcī-saṅkrama-danturāḥ kala-ravair vācālitāḥ sārasair
ānandaṁ janayanti pūra-garimottānībhavad-bālukāḥ |
bhrāntāgantuka-rājahaṁsa-pariṣat-pādāṅka-mudrā-bhṛtaḥ
prastha-kṣmāruha-talpa-supta-kurārāḥ srotasvatī-bhūmayah ||2050||

11. viśeṣa-nadī

kūjadbhīr vana-kukkubhīr mada-kalam vācāla-tīra-drumā
bibhrāṇā vikacābja-keśara-rajaḥ-piṅgās taraṅgāvalīḥ |
srotāḥ-kṣmā-vipāṇḍu-saikata-sukhāśinā rasat-sārasā
dhanyeyam tamasā nadī harati me dṛṣṭāpi mārga-śramam ||2051||

ete mekala-kanyakā-pranayinah pātāla-mūla-sprśah
saṁtrāsam janayanti vindhya-bhidurā vārām pravāhāḥ puraḥ |
lilonmūlita-nartita-pratihata-vyāvartita-prerita-
tyakta-svīkṛta-nihnut-a-pracalita-proddhūta-tīra-drumāḥ ||2052||

kasyāpi (Srk 1656)

majjan-mātaṅga-hasta-cyuta-mada-madirāmoda-mattāli-jālam
snānaiḥ siddhāṅganānām kuca-yuga-vilasat-kuṇkumāsaṅga-piṅgam |
sāyam prātar munīnām kuśa-kusuma-caya-cchanna-tīra-sthalikam
pāyād vo narmadāmbhaḥ kari-kara-makarāklānta-ramhas taraṅgam ||2053||

chittapasya |

iyām sā kālindī kuvalaya-dala-snigdha-madhurā
madāndha-vyākūja-tarala-jala-raṅku-pranayinī |
purā yasyās tīre sarabhasa-satṛṣṇām murabhido
gatāḥ prāyo gopī-nidhuvana-vinodena divasāḥ ||2054||

śaraṇasya | (Pv 343, daśarathasya)

idam tat kālindī-pulinam iha kamśāsurabhido
yaśāḥ śṛṇvad vaktra-skhalita-kavalam gokulam abhūt |
bhramad-veṇu-kvāṇa-śravaṇa-maśṛṇottāra-madhura-
svarābbhir gopībbhir diśi diśi samudghūrṇam aniśam ||2055||

keśaṭasya | (Pv 345, moṭakasya)

12. taḍāgaḥ

avirata-madhu-pānāgāram indindirāṇām
abhisaraṇa-nikuñjam rājahaṁsi-kulasya |
pravitata-bahuśālam sadma padmālayā
vitarati ratim aksnor eṣa līlā-taḍāgaḥ ||2056||

śrimal-lakṣmaṇa-sena-devasya |

vīcī-samīra-dhuta-kāñcana-puṇḍarīka-
paryasta-keśara-parāga-piśaṅgitāmbhaḥ |
accchodam aikṣata sa deva-purandhri-pāda-
lākṣāruṇī-kṛta-śilā-tala-tīra-lekham ||2057||

ratnākarasya |

mada-tarala-marāla-preyasī-cañca-koti-
krakaca-vidalitāni vyaktam indīvarāṇi |
nivīdayati taḍāge yatra līlāvatīnām
kuvalaya-dala-dāma-śyāmalo dr̄ṣṭi-pātah ||2058||

jalacandrasya |

luṭhad-vīcī-maulih paripatati pūrvam caranayor
athorū ḡṛhṇāti spṛṣati jaghanābhogam abhitah |
karau dhatte madhyam kalayati samāśliyati kucā
kacān apy ādatte priya iva taḍāgo mrgadṛśām ||2059||

govardhanasya |

etan mānini mānasam surasaro nirlūna-hemāmbujam
pārvatyā priya-pūjanārtham amuto gaṅgā-sarin-nirgatā |
asmāc citra-śikhaṇḍibhiḥ ca parame parvany upādīyate
snānottīrṇa-vṛṣāṇka-bhasma-rajasām saṅgāt pavitraṁ payah ||2060||

rājaśekharasya | (Br 10.35)

13. praśasta- taḍāgah

bhrāmyad-bhr̄ngāli-dolā-vidalita-kumudāmoda-medasvi-vātod-
vellat-kallola-mālā-cala-kamala-karākūta-hūtādhvanīnāḥ |
pātho-nāthopahāsollasita-radākāra-visphāra-phenās
tenākhyanyanta danta-dyuti-viśada-yaśo harīsa-nīdās taḍāgāḥ ||2061||

bhaṭṭa-nārāyaṇasya |

tenākhāni jalāvagāhana-rasa-vyāsakta-paurāṅganā-
paryasyat-kavarī-vikīrṇa-kusuma-smerormi-mālam sarah |
yasminn acchatatāyā nidhāya nayane martyaiḥ sakautūhalam
lakṣyante bhujagādhirāja-nagarī vāma-bhruvām vibhramāḥ ||2062||

umāpatidharasya | (Sv 106.1)

unmīlal-līla-nīlotpala-dala-dalanāmoda-medasvi-pūra-
kroda-krīḍa-dvijālī-garud-udita-marut-sphāla-vācāla-vīciḥ |
etenākhāni śākhā-nivaha-nava-harit-parṇa-pūrṇa-drumālī-
vyālīḍhopānta-śānta-vyatha-pathika-dr̄śām datta-rāgas taḍāgah ||2063||

kavipāṇḍita-śrīharṣasya | (Nc 12.101, Smv 106.3)

taḍāgāste nānānila-capala-padmākara-lasad-
rasa-kṣodāmodākula-madhukarālīka-valitāḥ |
kṛtāś toyā-krīḍākula-kuvalayākṣī-kuca-taṭa-
truṭad-vīcī-vellat-kurara-kula-kolāhala-juṣah ||2064||

viśveśvarasya |

athāyatana-saṁnidhau bhagavato bhavānī-pater
manoharam acīkhanad bhuvana-bhūṣaṇam bhūpatih |
vigāhana-kutūhalottarala-paura-sīmantinī-
payodhara-bhara-truṭad-vikaṭa-vīci-mudram sarah ||2065||

vasukalpasya |

14. cakravākah

tīrāt tīram upaiti rauti karuṇām cintām samālambate
kāntām dhyāyati niścalena manasā yogīva yuktekṣaṇah |
svaccāyām avalokya kūjati punah kānteti hṛṣṭah khago
dhanyās te khalu ye vimukta-viṣayāḥ kaṣṭam parām saṅginām ||2066||

kasyacit |

līlāmbhoruha-kānanena viśati dhvāntotkarāśaṅkayā
svakrīḍocchalitāś ca vāri-kaṇikās tārā-bhramāt paśyati |
satrāsam muhur īkṣate ca cakito hamṣam himāṁśu-bhramān
na svāsthyaṁ bhajate divāpi virahāśaṅkī rathāṅgāhvayah ||2067||

dharmaṇālasya |

mitre kvāpi gate saroruha-vane baddhānane klāmyati
krandatsu bhramareṣu vīkṣya dayitāśliṣṭān puraḥ sārasān |
cakrāhvāṇa viyoginā visalatā notkhanḍitā nojjhitā
vaktre kevalam argaleva nihitā jīvasya nirgacchataḥ ||2068||

yuvasesnasya |

ehy ālinga tvarayati mano durbalā vāsa-raśrīr
āśliṣṭāsi kṣapaya rajaṇīm ekikā cakravāki |
nānyāsakto na khalu kupito nānurāgacyuto vā
daivādhīnah sapadi bhavatīm asvatāntras tyajāmi ||2069||

bhānoḥ |

bhaṅktvā bhīto na bhunkte kuṭila-visalatākotim indor vitarkāt
tārākārās ṛṣārto na pibati payasām vipruṣah patra-samsthāḥ |
chāyāmbhoruhāṇām ali-kula-śabalām vetti sandhyām asandhyām
kāntā-viccheda-bhīrur dinam api rajaṇīm manyate cakravākah ||2070||

rajaka-sarasvatyāḥ |

15. cakravākī

āvepate bhramati sarpati moham eti
kāntam vilokayati kūjati dīna-dīnam |
astam hi bhānumati gacchatī cakravākī
hā jīvite’pi maraṇām priya-viprayogāḥ ||2071||

kasyacit | (Sv 1914)

na kuru kāku-rutair vikalām śuco
jahihi pālāya bāla-kuṭumbakam |
sakhi rathāṅga-kuṭumbini tad-vidhe
vyatikare kim idam paribhāvyate ||2072||

gosokasya |

pakṣāv utkṣipati kṣitau nipatati kroḍe nakhair ullikkhaty
udbāṣpeṇa ca cakṣusā sahacaram dhyātvā muhur vīksate |
cakrāhvā divasāvasāna-samaye tat-tat-karoty ākulā
yenālohitā-maṇḍalo’pi kr̥payā yāty eṣa nāstam raviḥ ||2073||

sāhasāṅkasya || (Sv 1921)

ekenārkaṁ hutavaha-śikhā-pāṭalenāsta-samsthām
paśyaty akṣṇā sajala-lulitenāpareṇa sva-kāntam |
ahnaś chede dayita-virahā śaṅkinī cakravākī
dvau samkīrṇau racayati rasau nartakīva pragalbhā ||2074||

madhoh | (Sk 5.495; Dr under 4.34)

sūrye cāstam upāgate kamalinī-paṇḍe ca nidrālase
cakrī kānta-viyoga-duḥsaha-śikhi-jvālāvalī-tāḍitā |
pratyutkūjati mūrcchati śvasiti ca vyāghṛṇane tāmyati
bhrāmyaty udvamati kṣamām iva nija-prāṇān muhur nindati ||2075||

16. diṣah

amara-yuvati-gītodgrīva-sāraṅga-śṛṅgo-

llikhita-śaśi-sudhāmbhah-śādvalārāma-ramyām |
sura-pati-gaja-gaṇḍa-sraṁsi-dānāmbu-dhārā
prasava-surabhim āśām vāsavīyām namāmi ||2076||

umāpati-dharasya |

seyām mekala-mekhalānila-dalad-vīcī-nadan-narmadā
keśām nāma na locana-śravaṇayor dig-daksiṇā prīṇanam |
kāñcī-pattana-kāminī-nayanayor āvarjitā vibhramair
adhvanyāḥ ka ivāpare munir ato'gastyo'pi nāvartate ||2077||

ācārya-gopīkasya |

velā-śaila-śayālu-māṁsala-śilā-śālūka-majjat-payo-
vāha-vyūha-varāha-vibhramavatī prīṇāti dig-vārunī |
asyām kuḍmalayan karān parihaṇa nāśās tyajan padminī
vibhrat-kāñcana-rāgam ambara-mañih sarvātmanā līyate ||2078||

tasyaiva |

astu svasty-ayanāya dig-dhana-pate kailāsa-śailāśraya-
śrī-kaṇṭhā-bharanendu-vibhrama-divā-naktam-bhramat-kaumudī |
yatralām nalakūbarābhisaṇārambhbāya rambhāspurat
pāṇḍimnaiva tanos tanoti viraha-vyagrāpi veśa-graham ||2079||

jayadevasya |

prācīm abhrebha-kumbha-stana-kalasa-lasan-maulikām indra-padmīm
śrikhaṇḍa-kṣoda-lekhā dara-khacita-mukhīm kāka-kāntām avācīm |
sandhyā-sindūra-mugdhām udaka-parivṛḍha-preyasīm ca pratīcīm
vande yakṣendrajāyām tarala-sura-sarit-tāra-hārām udīcīm ||2080||

jalacandrasya |

17. deśah

parṇām nāgara-khaṇḍam ārdra-subhagām pūgiphalam phālayah
karpūrasya ca yatra ko'pi caturas tāmbūla-yoga-kramah |
deśah kerala eṣa keli-sadanām devasya śringāriṇas
tam dṛṣṭvā kuru komalāṅgi saphale drāghīyasī locane ||2081||

rājaśekharasya | (Br 10.67)

vāk-sattvāṅga-samudbhavair abhinayair nityam rasollāsato
vāmāṅgyah pranayanti yatra madana-krīḍā-mahā-nāṭakam |

atrāndhrās tava daksiṇena ta ime godāvarī-srotasāṁ
saptānām api vār-nidhi-praṇayināṁ dvīpāntarāṇi śritāḥ ||2082||

tasyaiva | (Br 10.70)

yat kṣemāṁ tridivāya vartma nigamasyāṅgāṁ ca yat saptamāṁ
svādiṣṭham ca yad aikṣavād api rasāc cakṣuś ca yad vāñ-mayam |
tad yasmin madhurāṁ prasādi rasavat kāntāṁ ca kāvyāmr̥tam
so'yaṁ subhru purovidarbha-viṣayah sārasvatī-janma-bhūḥ ||2083||

tasyaiva | (Br 10.74)

etan-mālava-maṇḍalam vijayate saujanya-ratnāṅkuraiḥ
saṁpad-vibhrama-dhāmabhiḥ kim aparam śringāra-sārair janaiḥ |
yatrāruhya vicitra-citra-vala-bhīr-līlā-śilā-sadmanāṁ
nīyante jaladodayeṣu divasāḥ kāntā-sakhaiḥ kāmibhiḥ ||2084||

tasyaiva | (Br 10.84)

kṛīdat-kinnara-kāminī-vihasita-jyotsnāvalakṣī-kṛtāḥ
kastūrī-mada-durdinārdra-surabhīḥ prāgjyotiṣīyā bhuvaḥ |
nīhāra-sthala-saṁcariṣṇu-camarī-lāngūla-saṁmārjanī-
helonmr̥ṣṭa-meru-puṣpa-rajaso draṣṭum samīhāmahe ||2085||

vasukalpasya |

18. vīraḥ

yāte kārmuka-vidyayā paribhavaṁ sārdham gaṇānāṁ gaṇaiḥ
ṣaḍ-vaktre samayaṁ vilaṅghya jayinīm uddiṣya śaktim sthite |
hastodasta-paraśv-adhaḥ sva-śapathair yaḥ stambhitah śambhunā
viśve paśyata kautukam bhṛgupates tasyaiva rāmo'ṅkuśaḥ ||2086||

sihlaṇasya |

dhātrīm ekātapatrāṁ samiti kṛtavatā caṇḍa-dor-daṇḍa-darpād
āsthāne pāda-namra-pratibhaṭa-mukuṭadarśa-bimbodareṣu |
utkṣipta-cchatra-ciḥnam pratiphalitam api svām vapur vīkṣya kiṁcit
sāsūyam yena dr̥ṣṭāḥ kṣiti-tala-vilasan maulayo bhūmi-pālāḥ ||2087||

jayadevasya |

sādhu mleccha-narendra sādhu bhavato mātaiva vīra-prasūr
nīcenāpi bhavad-vidhena vasudhā suksatriyā vartate |
deve kupyati yasya vairi-pariṣan-mārāṅka-malle puraḥ

śastraṁ śāstram iti sphuranti rasanā-patrāntarāle girah ||2088||

umāpati-dharasya |

ā laṅkā-nātha-nārī-stana-tarala-payo-vīci-mudrāt samudrād
ā svargaṅgā-taraṅgāvali-virala-śilā-dustarād uttarādreḥ |
ā prāk-sailāsura-strī-surata-gati-vido magna-bhāsvan-mṛgāṅkād
ā ca prācetasābdher bhavatu mama puraḥ ko’pi yady asti vīraḥ ||2089||

tasyaiva |

iha vijayini varṇe kīrti-dhārā-kalāpa-
snapita-sakala-lokaḥ śrī-yaśo-vigraho’bhūt |
jala-ghaṭa iva yuddhottāla-bhūpāla-darpa-
jvalana-śamana-līlā-kovidāḥ ko’pi vīraḥ ||2090||

viśveśvarasya |

19. dhanur-bhaṅgah

rāme rudra-śarāsanam tulayati smitvā sthitam pārthivaiḥ
śiñjā-sañjana-tatpare ca hasitam dattvā mithas tālikāḥ |
āropya pracalāṅgulī-kisalaye mlānam guṇāspfālane
sphārākarṣaṇa-bhagna-parvaṇi punaḥ simhāsane mūrcchitam ||2091||

rājaśekharasya | (Srk 1550)

rundhann aṣṭa-vidheḥ śrutīr mukharayann aṣṭau krīdayan
mūrtīr aṣṭa maheśvarasya dalayann aṣṭau kula-kṣmā-bhṛtaḥ |
tāny akṣṇā vadhirāṇi pannaga-kulāny aṣṭau ca sampādayann
unmīlaty ayam ārya-dor-bala-calat-kodanḍa-kolāhalah ||2092||

murāreḥ | (Ar 3.54)

dor-daṇḍāñcita-candra-śekhara-dhanur-daṇḍāvabhaṅgodyatas
taṅkāra-dhvanir ārya-bāla-carita-prastāvanā-ḍīṇḍimah |
drāk-paryasta-kapāla-samṛpuṭa-milad-brahmaṇḍa-bhāṇḍodara-
bhrāmyat-piṇḍita-caṇḍimā katham aho nādyāpi viśrāmyati ||2093||

bhavabhūteḥ | (Mc 1.54, Dr. 4.79, Sd. 3.227, Smv 95.3)

yad vajrāntah-kaṭhoram tripura-vighaṭanākhyāta-vīryam
cchindad-darpaṇam bhujānām daśamukha-jayinah kārtavīryārjunasya |
jīvākṛṣterivātair mṛḍa-mṛḍa-ninadair iṣṭa-devam smarat tad-
rāmenodāra-dhāmnā dhanur amita-balām bhagnam ardhendu-mauleḥ ||2094||

sarasīruhasya |

utkṣiptam saha kauśikasya pulakaiḥ sākām mukhairnāmitam
bhūpānāṁ janakasya samśayadhiyā sārdham samāspitam |
vaidehīmanasā samām ca sahasā kṛṣṭam tato bhārgava--
praudhāhāmīkṛtikandalena ca samām bhagnam tadaiśam dhanuh ||2095||

gadādhara-nāthasya |

20. hanūmad-ādi-śauryam

vaktīti vānara-balāni hasan hanūmān
mad-roma-vallīsu dṛḍham kuru tavāvalambam |
yenaiva sāgaram aham laghu laṅghayāmi
kim setunā samara-karmaṇi vo nayāmi ||2096||

rājaśekharasya | (Br 7.27)

nīlena sainya-patinā prabhu-tāḍanānte
muktas tathā kilakilā-dhvanir eṣa raudraḥ |
sraṣṭāpi vāñchati saroja-bhavaḥ śravāṁsi
śaṅke yathā kara-yugena mudhā pidhātum ||2097||

tasyaiva | (Br 7.21)

kiyān eṣa kṣārāmbudhir ayam amuṣyāmbu-nivaho
na kumbhenāpy asyātmaja-kara-puṭenaiva tulitah |
bhavadbhiḥ saptaite nanu kapi-camū-cakra-patayah
sa-helam pīyantām culuka-culukair ambu-nidhayah ||2098||

gosokasya |

bhuja-stambhair ebhiḥ parigha-gurubhir lunṭhana-haṭhād
yaśāṁsi svacchandām raṇa-vipaṇi-paṇyāni kapayaḥ |
asādhyam syād etad yadi ca tad amīśām akṛpaṇāḥ
kraye santy evamī likhita-paṭhitāmūlyam asavah ||2099||

tasyaiva |

mūrdhnā jāmbavato'bhibhādyā caraṇāv āpṛcchya senāpatīn
āśvāsyāśru-mukhān muhuḥ priya-sakhān presyān samādiśya ca |
ārambham jagṛhe mahendra-śikharād ambhonidher laṅghane
ramḥasvī raghunātha-pāda-rajasām uccaiḥ smaran mārutiḥ ||2100||

abhinandasya |

21. rāvaṇah

dor-dandās ta ime trilocana-girer uttambha-sambhāvitās
tāny etāni daśānanāni daśabhir digbhir yad-ājñā kṛtā |
yasyādyāpi sa eva vīrya-mahimā tasmin naras tāpasah
śocyah so'pi ripuh sa caiva kupitas tasyāpi dūtaḥ kapiḥ ||2101||

kasyacit |

dhanyah śrī-daśakandharah param ayam rakṣo-gaṇa-grāmaṇīr
ekā sā nikāsā param tanaya-sūryasyāḥ suto rāvaṇah |
dvāre nirjara-śekharārcita-pada-dvandvaś ciram vṛtrahā
yasyāsthāna-vilamba-kāraṇa-kathā-tāmyan-manās tiṣṭhati ||2102||

kasyacit |

rudrādes tulanām sva-kaṇṭha-vipina-cchedo harer vāsanām
kārā-veśmani puṣkarasya cajayo yasyedṛśāḥ kelayah |
so'ham durdama-bāhu-dāṇḍa-sacivo laṅkeśvaras tasya me
kā ślāghā ghuṇa-jarjareṇa dhanusā kṛṣṭena bhagnena vā ||2103||

kasyacit | (Srk 1548, Br 1.51)

bhagnām bhagnam umāpater ajagavām bālī kṣataś ca kṣatas
tālāḥ sapta hatāḥ ca jaladhir baddhaś ca baddhaś ca saḥ |
āḥ kiṁ tena sa-śaila-sāgara-dharādhāroragendrāspadām
sādriṁ rudram udasyato nija-bhujāñjānātyayām rāvaṇah ||2104||

kasyacit |

nyak-kārō hy ayam eva me yad arayas tatrāpy asau tāpasah
so'py atraiva nihanti rāksasa-bhaṭān jīvaty aho rāvaṇah |
dhik dhik śakra-jitām prabodhitavatā kiṁ kumbhakarṇena vā
svarga-grāmaṇikā-viluṇṭhana-vṛthocchūnaiḥ kiṁ ebhir bhujaiḥ ||2105||

kasyacit | (Sd under 1.2)

22. rāvaṇa-śiraś-chedah

kaṇṭha-ccheda-viśīryamāṇa-rudhira-prāg-bhāra-bhagna-dyuter
yena smera-mukhena homa-śikhināḥ samdhukṣaṇākāñkṣinā |
bhrū-bhaṅgah śiti-kaṇṭha-kaṇṭha-phaṇine phūt-kāra-hetoh kṛtaḥ
śauṭīrya-vrata-tuṣṭa-dhūrjaṭir asau kiṁ varṇyate rāvaṇah ||2106||

kasyacit |

sva-sattvasyodrekād api daśa śirāṁsi svayam ayam
sakṛc chittvā chittvā bhuja-parigha-mṛṣṭhāśrg abhitah |
mukhānāṁ smerākṣṇāṁ sarabhasa-vikāśād udaināṁ
kim adrākṣīl lakṣmīm patita-patitānāṁ nipatataṁ ||2107||

kasycacit |

nistrimśa-pratibimbite'pi yad-uraḥ-kampo na vīra-vrata-
praudhiḥ seti na candra-hāsa-madhunotkaṇṭa-cchidā parvaṇi |
jūhuṣuḥ sva-śirāṁsi ṣaṅkara-purohākāra-vaireṇa yaḥ
svāhākāram udāharan na sa daśagrīvo girāṁ gocaraḥ ||2108||

kasyacit |

śrī-kaṇṭhasya puraḥ paraspara-balādhikṣepa-kaksāvatāṁ
bāhūnāṁ daśaka-dvayaṁ daśa-śiraś-chede vivādākulam |
pratyekam śamayaty asāv abhimata-vyākṣepa-sāpatrapaś
chindhi tvam juhudhi tvam ity upadiśann ekaḥ param rāvaṇaḥ ||2109||

kasyacit |

lūne pañca tataś catuṣṭayam iti srak-saṁniveśaiḥ śirah-
padmair anyatamāvalokana-mitair ucchonitair arcitah |
hasta-sparśa-vaśena mūrdhni daśamāṁ mūrdhānam adhyāsayan
śambhor uddhata-sāhasaika-rasikah kair na stuto rāvaṇaḥ ||2110||

23. dūtaḥ

ekasminn avapātite'pi śirasi krodhopasāntih kutah
kimtu svānunayāya mūrdha-nidhanam dṛṣṭam na yatrāriṇā |
tvatto mūrdha-bahutvataḥ phalam idam samyaṇ mayā labhyate
chinnaṁ chinnaṁ avekṣya rākṣasa-pate svāṁ durnayaṁ jñāsyasi ||2111||

kasyacit |

ajñānād yadi vādhipatyā-rabhasād asmat-parokṣam hṛtā
sīteyam pravimucyatāṁ śaṭha marut-putrasya haste'dhunā |
no cel lakṣmaṇa-mukta-mārgaṇa-gaṇa-cchedocchhalac-choṇita-
cchatra-cchanna-digantam antaka-puram putrair vṛto yāsyasi ||2112||

kasyacit |

revāmbho-garbha-majjad-vividha-vara-vadhū-hasta-yantrotthitābhiḥ
krīḍan svacchandamadbhiḥ smarasi yad akarod arjunaḥ kārtavīryaḥ |
tad-doṣṇām yac ca rāmo raṇa-bhuvi vidadhe vega-valgat-kuṭhāraḥ
prāyah paulastyā sā te śravaṇa-parigatā kim na vārteti vidmaḥ ||2113||

kasyacit | (Br 2.38, rājaśekharasya)

kule paulastyānām na nijam amalaṁ janma kalitam
bahoh kālān nālocitam atulam uccaiḥ svam ayaśah |
prasūnaṁ puṣpeṣoh śaram asahatā kim ca bhavatā
sa patrī saumitrer aśani-sahadharma na gaṇitaḥ ||2114||

gosokasya |

śirobhir mā devīḥ śiva iva na te dāsyati punar
dṛśam dadyāḥ setāvadhi-jaladhi kailāsa-subhaṭaḥ |
hitam tad brūmas tvāṁ mama janaka-dor-danḍa-vijaya-
sphurat-kīrti-stambha tyaja kamala-bandhoḥ kula-vadhūm ||2115||

gadādhara-nāthasya |

24. samvādānuvādaḥ

dyām ālokayatām kalāḥ kalayatām chāyāḥ samācinvatām
kleśaḥ kevalam aṅgulīr dalayatām mauhūrtikānām ayam |
dhanyā sā rajanī tad eva sudinām dhanyaḥ sa eva kṣaṇo
yatrājhāta-caraś-cirān nayanayoḥ sīmānam eti priyah ||2116||

vasudharasya | (Srk 1649)

teṣām tvāṁ nidhir āgasām asahanā mānonnatā sāpy ato
gantavyām bhavatā na tad-gṛham iti tvāṁ vāryase yāsi cet |
gāḍham mekhalayā balān niyamitaḥ karṇotpalenāhataḥ
kṣiptaḥ pāda-tale tad-eka-śaraṇo manye cirām sthāsyasi ||2117||

chittipasya | (Spd 1650)

jāne sāsahanā tathāham asakṛṇ mayy aṅgaṇa-sthe punas
tasyāḥ saṁbhavitā sa sādhwasa-rasah ko’pi prakopāpahaḥ |
yenodyat-pulaka-prakampa-vikalair aṅgaiḥ kva karṇotpalam
kutrātmā kva ca mekhaleti galitaḥ prāyah sa māna-grahaḥ ||2118||

vasundharasya | (Srk 1651)

anyā sādhigatā tvayā kva yuvatī yasyāḥ sa māna-graho
yāte locana-gocarāṁ priyatame sampraty apakrāmati |
asmākam punar ugra-pūruṣa-śatāśleṣa-pragalbhātmanām
etādṛsy anabhijñā-pūruṣa-pariṣvāṅge kutah sādhvasam ||2119||

chittipasya |

asmābhiḥ kalitāṁ purā na bhavatī bhuktā nṛbhiḥ kair api
prauḍhā mānava-śalinīti calitāṁ cetaḥ sakāmāṁ twayi |
dhik tvāṁ samprati sad-bhujaṅga-janatā-samśleṣam ātanvatī
gamyā sarva-janasya vāravanitevotkṣepaṇīyāsi nah ||2120||

vasundharasya |

25. kaviḥ

trailokyam udare viṣṇos tādṛg eva vyavasthitam |
tādṛg anyādṛg apy asti hṛdaye tu mahākaveḥ ||2121||

vasukalpasya |

yan netrais tribhir īkṣate na giriśo nāṣṭābhīr apy abja-bhūḥ
sakndo dvādaśabhis tathā na maghavā cakṣuh-sahasreṇa yat |
sambhūyāpi jagat-trayasya nayanair draṣṭum na yat pāryate
pratyāhṛtya dṛśau samāhita-dhiyah paṣyanti tat-paṇḍitāḥ ||2122||

śālika-nāthasya | (Srk 1249)

udanvacchinnā bhūḥ sa ca nidhirapāṁ yojana-śataṁ
sadā pānthah pūṣā gagana-parimāṇam kalayati |
iti prāyo bhāvāḥ sphurad-avadhi-mudrā-mukulitāḥ
satāṁ prajñonmeṣah punar ayam asīmā vijayate ||2123||

rājaśekharasya | (Br 1.8, Sv 322, Sd under 7.4, Srk 1223)

nidhānam vidyānām kula-gṛham apārasya yaśasah
kalā sampad-ratna-vratati-viṭapānām sura-taruḥ |
śuci kṣauṇīndrānām sucarita-kathā-darpaṇa-talam
prakṛtyā gambhīraḥ kavir iti hi śabdo vijayate ||2124||

kasyacit |

||2125|| nāsty atra ślokaḥ |

26. nānā-kavayah

bāṇah sr̥ṣṭim apūrva-vastu-viṣayām eko'tra nirvyūḍhavān
niṣṇātaḥ kavi-kuñjarendra-carite mārgे girāṁ vā guruḥ |
vedhā vindhya-pulinda-pāmara-vadhū-bhūgola-jhañjhānila-
prāye'rthe vacanāni pallavayitum jānāti yogeśvaraḥ ||2126||

bhavānandasya | (Srk 1699)

astaṅgata-bhāra-viravi kāla-vaśāt kāli-dāsa-vidhu-vidhuram |
nirvāṇa-bāṇa-dīpam jagad idam adyoti ratnena ||2127||

bhojadevasya | (Srk 1706)

bāṇah prāṇiti keśataḥ sphuṭam asau jāgarti yogeśvaraḥ
pratyujjivati rājaśekhara-girāṁ saurabhyam unmīlati |
yenāyām kali-kāla-puṣpa-dhanuṣo devasya śikṣā-vaśād
ākalpam vasu-kalpa eva vacasi prāgalbhyam abhyasyati ||2128||

vasukalpasya |

unnīto bhava-bhūtinā pratidināṁ bāṇe gate yaḥ purā-
yaś cīrnāḥ kamalāyudheṇa sucirāṁ yenāgamat keśataḥ |
yaḥ śrī-vākpatirāja-pāda-rajasāṁ samparka-pūtaś cirāṁ
diṣṭyā ślāghya-guṇasya kasyacid asau mārgaḥ samunmīlati ||2129||

abhinandasya | (Srk 1733)

subandhau bhaktir naḥ ka iha raghukāre na ramate
dhṛtir dāksī-putre harati haricandro'pi hṛdayam |
viśuddhoktiḥ śurāḥ prakṛti-madhurā bhāva-vigiras
tathāpy antar modam kam api bhavabhūtir vitanute ||2130||

kasyacit | (Srk 1698)

27. pratyeka-kavīḥ

vikaca-kumuda-krīḍa-krīḍān madhuvrata-jhāṅkṛteer
mada-kala-kuhū-kaṇṭhotkaṇṭhā-vipañcita-pañcamām |
abhinava-vadhū-premālāpād api śruti-saṁmadām
vidadhāti kaver daṅkasyaitāḥ sudhā-madhurā girāḥ ||2131||

daṅkasya |

prayoga-vyutpattau pratipada-viśeṣārtha-kathane

prasattau gāmbhīrye rasavati ca kāvyārtha-racane |
agamyāyām anyair diśi pariṇatair artha-vacasor
matam ced asmākam kavir amara-simho vijayate ||2132||

śālika-nāthasya | (Srk 1724)

pātu karṇa-rasāyanam racayitum vācaḥ satāṁ saṁmatā
vyutpattiṁ paramāṁ avāptum avadhim labdhūm rasa-srotasah |
bhoktum svādu phalam ca jīvita-taror yady asti te kautukam
tad bhrātah śṛṇu rājaśekhara-kaveḥ sūktih sudhā-syandanīḥ ||2133||

śaṅkara-varmaṇah | (Br 1.17, Vsb 1.17, Srk 1700)

dhig dhik tān samayān pariśrama-rujo vaktum giro nīrasā
yatramūr nipatanti vallaṇa-guṇotkhātāmrta-prītayah |
romñām nr̥tya-bhuvo vilocana-payaḥ-pūrābdhi-candrodayāḥ
sāhitya-pratigaṇḍa-garva-galanam glāni-kriyā-hetavah ||2134||

vallaṇasya | (Srk 1703)

devīm vācam upāsate hi bahavaḥ sāram tu sārasvatam
jānīte nitarām asau gurukula-kliṣṭo murāriḥ kaviḥ |
ābdhar laṅghita eva vānara-bhaṭaiḥ kim tv asya gambhīrtām
āpātāla-nimagna-pīvara-tanur jānāti manthācalah ||2135||

murāreh | (Kuval, p. 58; Srk 1701)

28. manasvi-kaviḥ

vinyastā vikaca-prasūna-ghaṭanācāryeṇa kaṇṭhocitā
māleyam bhujaga-bhrameṇa bhavatā janmāndha kim dhūyate |
etasyāḥ kṣatir astu nāma kiyatī samvīta-hāsodgamāś
tvām anyonya-karārpaṇa-praṇayinah paśyanti viśve janāḥ ||2136||

jalacandrasya |

avadhehi kṣaṇam ehi bhrātar bhāvajña bhāvaya girām naḥ |
carame cakāsti cetasi mūka-svapnopamo bhāvah ||2137||

gosokasya |

stambhāvadhehi nimiṣam paṭhāmi sūktih sva-citta-nirvṛttaye |
mā budhyasva na tāvad vāg ulkābhīḥ kadaṛthayasi ||2138||

vallaṇasya |

śrīmadbhīr draviṇa-vyaya-vyatikara-kleśād avajñāyase
dveṣān bhaḥ-paripūrṇa-karṇa-kuharair nākarnyase sūribhiḥ |
ittham vyarthita-vāñchiteṣu hi mudhaivāsmāsu kim khidyase
mātaḥ kāvya-sudhe kathām kva bhavatīm unmudrayāmo vayam ||2139||

tasyaiva |

arvācīna-vacah prapañca-sukhinām duḥsikṣitānām puro
gambhīraṁ kavi-puṅgavasya kim aho sarvasvam uddhātyate |
vyarthaiṁ kardama-gandha-gaurava-hṛta-grāmīṇa-goṣṭhī-mukhe
ko'yaṁ nāma sa-cetano'sti ya iha prastauti kastūrikām ||2140||

tasyaiva |

29. kavi-dānam

niśpanne sati candra-cūḍa-carite tat-tan-nṛpa-prakriyā-
jātaiḥ sārdham arāti-rājaka-śiro-ratnāñjalinām trayam |
sapta-svarṇa-śatāni viṁśati-śatī-rūpyasya lakṣa-trayam
grāmāṇām śatam antaraṅga-kavaye cāṇakya-candro dadau ||2141||

umāpati-dharasya |

danti-vyūham kanaka-kalitām cāmare hema-daṇḍām
yo gaudendrād alabhata kavi-kṣmā-bhṛtām cakravartī |
khyāto yaś ca śruti-dharatayā vikramāditya-goṣṭhī-
vidyā-bhartuḥ khalu vararucer āsasāda pratiṣṭhām ||2142||

dhoyīkasya |
kanaka-kundala-maṇḍita-bhāsiṇe
śaka-ripur viṣayān daśa vidviṣah |
magadha-kekaya-kerala-kośalān
kariṣatām ca madālasa-locanam ||2143||

amaroh |

amuṣmai caurāya pratinihata-mṛtyu-pratibhiye
prabhuḥ prītaḥ prādād uparitana-pāda-dvaya-kṛte |
suvarṇānām koṭīr daśa daśana-koṭī-kṣata-girīn
gajendrāṇapya aṣṭau mada-mudita-kūjan madhulihāḥ ||2144||

tasyaiva |

śloko'yaṁ hariṣābhidhāna-kavinā devasya tasyāgrato
yāvad yāvad udīritaḥ śaka-vadhū-vaidhavya-dīkṣā-guroḥ |
tāvat tāvat upodha-sāndra-pulakas tasmai sa devo dadau
lakṣam lakṣam akhaṇḍitam madhukara-vyālola-gaṇḍam gajam ||2145||

tasyaiva |

30. guni-garvah

śat-tarkān api śabda-śāsanam api sthānaiḥ sthitam pañcabhir
mīmāṁsādvayam apy ananya-sadr̄śīm sāhitya-vidyām api |
vidmaḥ kim ca mahā-vikalpa-bahala-jvālāvalī-tāpitesv
āsmākeṣu na jalpa-vahniṣu punaḥ kaiḥ kaiḥ pataṅgāyitam ||2146||

tapasvinah |

tāvat tārkika-cakravarti-padavī tāvat kavīnām giras
tāvac cāpratimallatā-mada-bharah sāhitya-pāṇdityayoh |
yāvan na pratiparva-nirbhara-sudhā-nirvāja-bījam kṣaṇād
vāg-vallyo vilasanti karṇa-kuhare śrī-deva-bodheritāḥ ||2147||

devabodhasya |

bindu-dvandva-raṅgitāgrasaraṇīḥ kartā śiro-bindukam
karmety anvaya-kalpanām vidadhate ye ke’pi tebhyo namah |
ye tu grantha-sahasra-śāṇa-kaṣaṇa-trutyat-kalaṅgair girām
ullāsaiḥ kavayanti vallaṇa-kavis teṣv eva saṁnahyate ||2148||

vallaṇasya |

yathā yūnas tadvat parama-ramaṇīyāpi ramaṇī
kumārāṇām antaḥ-karaṇa-haraṇām kaiva kurute |
mad-uktiś ced antar madayati sudhībhūya sudhiyah
kim asyā nāma syād arasa-puruṣānādara-bharaiḥ ||2149||

kavi-paṇḍita-śriḥarṣasya | (Nc 22.152)

sarvasvarām gr̄ha-varti-kuntala-patir gr̄hṇātu tan me punar
bhāṇḍāgāram akhaṇḍam eva hṛdaye jāgarti sārasvatam |
bhoḥ kṣudrās tyajata pramodam acirād eṣyanti man-mandiram
helāndolita-karṇa-tāla-karati-skandhādhirūḍhāḥ śriyah ||2150||

silhaṇasya |

31. vāṇī

suvarṇālaṅkārā prakaṭitarasāśleṣa-nipuṇā
sphurad-vaidarbhotkṛtir lalita-pada-bandha-krama-gatih |
lasad bhūyo bhāvā mṛdūrūpi vimardocita-tanuh
kavīndra tvad-vāṇī harati hariṇākṣīva hṛdayam ||2151||

sākokasya | (Srk 1716)

ghana-rasa-mayī gabhīrā vakrima-subhagopajīvitā kavibhiḥ |
avagāḍhā ca punīte gaṅgā baṅgāla-vāṇī ca ||2152||

baṅgalasya |

vāṇī vraja sura-lokaṁ tri-śaraṇa-pālo’pi devi tatraiva |
samprati kāvya-pariśrama-vadhiraṁ avadhīraṇām yāsi ||2153||

tripurāri-pālasya |

pipāsuḥ pīyūṣam tvam asi sarasa-svādu-madhuram
śrutibhyām aśrāntah piba madhura-mṛdvīḥ kavi-girah |
athaitah santoṣam vidadhati na cec cetasi tataḥ
sudhāpi syān manye pr̥thu-vamathu-lābhāya bhavataḥ ||2154||

dhañjokasya |

iyam gaur uddāmā tava nibida-bandhāpi hi katham
na vaidarbhad anyat spr̥ṣati sulabhatve’pi hi katham |
avandhyā ca khyātā bhuvi katham agamyā kavi-vṛṣaiḥ
katham vā pīyūṣam sravati bahu dugdhāpi bahubhiḥ ||2155||

śabdārṇavasya | (Srk 1725)

32. kāvyam

yad etad-vāg-artha-vyatikara-mayam kiñcid amṛtam
tad ānanda-syandaiḥ sahṛdaya-manāmsi snapayati |
idam kāvyam tattvam sphurati tu yad atrānuparamam
tad antar-buddhīnām sphuṭam atha ca vācām aviṣayah ||2156||

hṛṣikeśasya (Srk 1715, Smv 4.34)

kavalayati na cetas tasya dāridrya-duḥkham
na ca piśuna-janoktih karna-kaṇḍūm karoti |
vara-kavi-kṛta-goṣṭhī-bandha-gandhopabhoge
ya iha madhu vamantīm kāvya-cintām karoti ||2157||

vyādeḥ |

etat kavīndra-mukha-candramasaḥ kadācit
kāvyābhidhānam amṛtam yadi nāgāliyat |
saṁsāriṇām vividha-duḥkha-sahasra-bhājām
ceto-vinoda-sadanām kim ihābhaviyat ||2158||

surabheḥ |

te varṇāḥ sapada-kramās tad abhidhā-vaidagdhyam avyāhṛtam
gumphaḥ ko’pi sapaktrimah sahṛdayāsvādyo rasah ko’py asau |
he sabhyāḥ paribhāvya mādr̥ṣa-kṛtīr brūta kvacī niṣkr̥tam
kim tatrāsty aparaṁ purātana-kaver yenaiṣa kolāhalah ||2159||

gosokasya |

anudghuṣṭah śabdair atha ca ghaṭanāt prasphuṭa-rasah
padānām arthātmā ramayati natūttānita-rasah |
yathā kiṁcid dṛṣyah pavana-cala-cīnāṁśukatayā
stanābhogah strīṇām harati na tathonmudrita-vapuh ||2160||

dharmāśokasya | (Srk 1705)

33. kāvya-mātsaryam

vāyūdgāra-gatis tataḥ pariṇatiḥ srṣṭer aho kauśalam
vāyuḥ śloka ihaiva santi sakalāḥ kāvyaśya te te guṇāḥ |
kasyāyāṁ mama huṁ tathaiva śrenumah samyak punah paṭhyatām
jānāmi sphuṭatātra nāsti bhaṇitām cānyaiḥ purāṇām paṭha ||2161||

kasyacit |

drākṣāpāka-vidambinīm api girām mātsarya-dāha-jvarā-
nnācāmanti manāg arocaka-parādhīnāḥ kiyanto janāḥ |
ākaṇṭham paripīya sat-kavi-gavī-pīyūṣam anye punar
no mādyanti yaśaḥ-śārīra-piśita-trāsāya baddha-sprhāḥ ||2162||

jala-candrasya |

bhrāmyanti kutukāvalambita-manāḥ sāra-khatānāśramāṁ
asmāi vāṇī vidhehi durjana-maru-sthānāya dūre namāḥ |
na prāṇānti yad-arpaṇād iha gunāḥ kāmāṁ yaśo-vallayāḥ
khidyante sarasāpi sat-kavi-rasa-srotasvatī sīdati ||2163||

tasyaiva |

kva rasika rasadā rasāla-vallī
kva ca rasa-kaṇṭaka-saṅkāṭoyamadhvā |
racayasi rucirāṇī vāṇī mohād
iha sukumāra-padāni hā hatāsi ||2164||

rāmadāsasya |

īśan-nāśānikocāḥ svara-mukhara-sukha-preksanāṁ hāsa-leśāḥ
svābodhād aprasāda-dhvananam asad-avadyokti-helāvahelā |
mauna-vyāsaṅga-vārtāntara-para-rucira-śloka-pāṭhādayas te
soḍhavyāḥ ke kiyantāḥ śiva śiva kavi te kucchalā matsarāṇām ||2165||

kavi-paṇḍita-śrī-harṣasya ||

34. kāvya-cauraḥ

dhanyās te bhuvanāṁ punanti kavayo yeśām ajasram gavām
uddāma-dhvani-pallavena paritāḥ pūtā diśāṁ bhittayah |
dhik tān niḥsva-vilāsināḥ kavi-khalāml loka-dvaya-drohiṇo
nityākampita-cetasāḥ para-gavī-dohena jīvanti ye ||2166||

jalacandrasya |

baddho lambita-cūḍam añjalir ayam vāṇī kṣamasvāmṛtam
na brūmas tvayi deva-bhāva-sulabham na dyotate tan-mahaḥ |
syāc ced īśad api prasāhya rasanāṭāṅkaiḥ kathāṁ khaṇḍaśāś
chindanto bhavatāṁ kavīndra-ghaṭītāṁ jīvanti amī dasyavaḥ ||2167||

vaidya-gadādharasya |

niḥśāṅkam hara kāñcanāny anibhṛtam dārān guroḥ śīlaya
svacchandām piba vāruṇīm jahi nirātaṅkam dvijānām kulam |
tais taiḥ pāṭakibhiḥ samām vasa sukhām mā sat-kavīnām kṛthāḥ
steyām sūkti-nidhāna-sadmani durucchedām hi tat-kilbiṣam ||2168||

tasyaiva |

iyam gaur ekā naḥ kvacid api na saṁyojana-vidhā-
vamuṣyāḥ paśyāmo rasa-bhara-mucaḥ kāṁcid aparām |
gale baddhā dadhmo yadi na dhṛitir uddāma-vidhṛtau
bhayaṁ gocorebhyas tad iha ka upāyah prabhavatu ||2169||

selhūkasya |

hṛt-kaṇṭha-śruti-bhūṣaṇāni bahuśo bhrātaḥ suvarṇāny api
svāny asmābhīr upāhṛtāni vipaṇi-sthāneṣu dainyān na kim |
dhik karmāṇi tulaiva nāsti na kaṣa-grāvā na māna-kramo
na kretā na parīkṣakah param abhūd uccair bhayaṁ durjanān ||2170||

jitāreh |

35. sajjanaḥ

añjali-sthāni puṣpāṇi vāsayanti kara-dvayam |
aho sumanasām vṛttir vāma-dakṣiṇayoḥ samā ||2171||

gobhaṭasya | (Srk 1232, Spd 199)

ayam nijah paro veti gaṇanā laghu-cetasām |
udāra-caritānām tu vasudhaiva kuṭumbakam ||2172||

keśaṭasya | (Srk 1241)

sujano na yāti vairam para-hita-buddhir vināśa-kāle'pi |
chede'pi candana-taruḥ surabhayati mukham kuṭhārasya ||2173||

śrī-vyāsa-pādānām | (Sv 241, Spd 237, Smv 6.12)

asanto nābharyathyāḥ suhṛd api na yācyas tanudhanaḥ
priyāvṛttir nyāyyā caritam asu-bhaṅge'py amalinam |
vipady uccaiḥ stheyaṁ padam anuvidheyāṁ ca mahatāṁ
satāṁ kenoddiṣṭāṁ viṣamamasidhārā-vratam idam ||2174||

dharma-kīrteḥ | (Srk 1213, Sv 280)

ye dīneṣu dayālavaḥ spr̄śati yān alpo'pi na śrī-mado
vyagrā ye ca paropakāra-karaṇe hr̄ṣyanti ye yācitāḥ |
svasthāḥ saty api yauvanodaya-mahā-vyādhi-prakope'pi ye
te bhūmaṇḍanaika-tilakāḥ santah kiyanto janāḥ ||2175||

śabdārṇavasya || (Srk 1238, Spd 228, Smv 6.30)

36. durjanaḥ

ete sneha-mayā iti mā mā kṣudreṣu yāta viśvāsam |
siddhārthānām eśāṁ sneho'py aśrūṇi pātayati ||2176||

gobhaṭasya | (Srk 1296)

ko'rthān prāpya na garvito bhuvi naraḥ kasyāpados tam gatāḥ
strībhīḥ kasya na khaṇḍitam bhuvi manāḥ ko nāma rājñām priyāḥ |
kaḥ kālasya na gocarāntaragataḥ ko'rtho gato gauravam
ko vā durjana-vāgurāsu patitaḥ kṣemeṇa yātāḥ pumān ||2177||

kasyacit | (Sv 3470, Spd 1534)

dūrād ucchrita-pāṇir ārdra-nayanaḥ protsāritārdhāsano
gāḍhālingana-tat-parāḥ priya-kathā-praśneṣu dattottaraḥ |
antar-gūḍha-viṣo bahir madhumayaś cātīva māyā-paṭuh
ko nāmāyam apūrva-nāṭaka-vidhir yaḥ śikṣito durjanaiḥ ||2178||

bindu-śarmaṇaḥ | (Sv 342)

guṇotkarṣa-dvesāt prakṛti-mahatām apy asadṛśam
khalaḥ kiṃcid vākyam racayati ca vistārayati ca |
na ced eśāṁ tāḍk kamala-kalikārdha-pratinidhau
muner gaṇḍūṣe'bdhiḥ sthita iti kuto'yam kalakalaḥ ||2179||

śaśī divasa-dhūsaro galita-yauvanā kāminī
saro vigata-vārijaṁ mukham anakṣaram svākrteḥ |
prabhur dhana-parāyaṇaḥ satata-durgataḥ sajjano
nr̥pāṅgaṇa-gataḥ khalo manasi sapta śalyāni me ||2180||

śilhaṇasya | (Ns 10, Sv 3458, Sd 10.110, Spd 1530)

37. sujana-durjanau

jīvantu sādhu-taravaḥ sukṛtāmbu-siktā
naśyantu paṅka-patitāḥ khala-pāṁśavo'pi |
ye dhārayanty anugatopakṛti-vratāni
yaiḥ sannidhau para-guṇā malinī-kriyante ||2181||

saṅketasya |

satsaṅgād bhavati hi sādhutā khalānām

sādhūnāṁ na tu khala-saṅgamāt khalatvam |
āmodāṁ kusuma-bhavaṁ mṛd eva dhatte
mṛd-gandham na tu kusumāni dhārayanti ||2182||

prabhākara-mitrasya |

ye kāruṇya-parigrahād agaṇita-svārthāḥ parārthaṁ prati
prāṇair apy apakurvate vyasaninas te sādhavo dūrataḥ |
vidveṣānugamād anūrjita-kṛpo rūkṣo janō vartate
cakṣuḥ samhara bāṣpa-vegam adhunā kasyāgrato rudyate ||2183||

śrīharṣasya | (Srk 1499)

śiśutva-vyāmohāt kalayasi na cet tattvam anayos
tadā stokam brūmaḥ paricinu vacas tvam sad-asatoḥ |
satāṁ svāntam yat tan madhu-madhuram antaḥ kaṭu bahir
bahih svādu svaccham viṣa-viṣamam antas tad asatām ||2184||

jiyokasya |

ārambha-gurvī kṣayinī krameṇa
laghvī purā vṛddhimatī ca paścāt |
dinasya pūrvārdha-parārdha-bhinnā
chāyeva maitrī khalu sajanānām ||2185||

38. dhanyah

bhrāmyad-bāliśa-kīra-pakṣa-harita-cchāyāṁ bahir bibhratīm
antar dantur apāribhadra-kalikā-garbha-prabhātaskarīm |
śuktir mārakatīva kuṇkuma-lasaj-jambāla-pūrṇodarā
vāsālīsukṛtātmanām praṇayinī celam mukham cumbati ||2186||

sendūkasya |

viṣaya-patir alubdho dhenubhir dhāma pūtam
katicid abhimatāyām sīmni sīrā vahanti |
śithilayati ca bhāryā nātitheyīm saparyām
iti sukṛtam anena vyañjitaṁ nah phalena ||2187||

subhāṅkasya |

dhārā-nipāta-rava-bodhita-pañjarastha-
dātyūha-dambara-karambita-kaṇṭha-kūjāḥ |
aṭṭeṣu kāṇḍa-paṭa-vārita-sīkareṣu

dhanyāḥ pibanti mukhatāmarasam vadhuṇām ||2188||

śrī-hanūmataḥ | (Srk 224)

śilāpaṭṭodghṛṣṭā malayaja-rasālepa-subhagāḥ
sphurad-dhūmāmodā daradalita-karpūra-suhṛdah |
itah kambu-ccheda-cchavibhir ahi-vallī-kisalayair
niṣevante ke’pi kramuka-phala-phāṇīḥ sukṛtinaḥ ||2189||

rājaśekharasya |

śiśutvam tāruṇyam tad anu ca dadhānāḥ pariṇatim
gatāḥ pāṁśu-krīḍā-viṣaya-paripāṭī-rūpa-śatam |
luṭhanto’ṅke mātuḥ kuvalaya-dṛśām puṇya-saritām
pibanti svacchandaṁ stanam adharam ambhaḥ sukṛtinaḥ ||2190||

śrī-hanūmataḥ | (Srk 1621)

39. udāttah

vimala-matibhiḥ kair apy etaj jagaj-janitam purā
vidhṛtam aparair dattam cānyair vijitya ṭṛṇam yathā |
iha hi bhuvanāny anye dhīrāś caturdaśa bhuñjate
katipaya-pura-svānte pumsām ka eṣa mada-jvarah ||2191||

bhartṛhareḥ | (Ss 2.14)

kenenduḥ kumudeṣu kena taranīḥ padmeṣu kenāmbudah
sāraṅgeṣv atha kena śākhiṣu madhur dāksin্যam adhyāpitah |
tat tuṅgānanubhūta-saurabha-parīvāropakāram prati
śmaśrū-dvejita-karṇajāham anujah kah prerayatv īśvarān ||2192||

śuṅgokasya |

bhavanti namrāś taravaḥ phalāgamair
navāmbubhir dūra-vilambino ghanāḥ |
anuddhatāḥ sat-puruṣāḥ samṛddhibhiḥ
svabhāva evaiṣa paropakāriṇām ||2193||

kālidāsasya | (Śak 5.12; Ns 63)

yadālokaṁ kurvan bhramati ravir aśrānta-turagaḥ
sadāloān dhatte yad-agāṇita-bādhā vasumatī |
na sambandhaḥ kim tu prakṛtir iyam evam hi mahatām

yad ete lokānām para-hita-sukhaikānta-rasikāḥ ||2194||

meghārudrasya |

dhātrīm dhātum vahati phaṇinām agraṇih kasya śiksām
ko vā brūte timira-paṭala-ploṣam ahnaḥ prāṇetuḥ |
adri-śrenīm avati jaladhiḥ kena dattābhyanujñah
karma prāyo bhavati mahatām svānurūpam mahimnah ||2195||

40. manasvī

mā khedam bhaja he vidhūntuda mudam dhehi stuhi tvām hares
tac cakram vinikṛtya dagdham udaram yenottamāṅgikṛtaḥ |
paśyāsmān udarambharīn iha parābhūtān nirastān hatān
vidhvastānavavāritān adharitān etān dhanāhamyubhiḥ ||2196||

baṭeśvarasya |

yad ete sādhūnām upari mukharā eva dhanino
na sāvajñair esām api ca nija-vitta-vyaya-bhayam |
na vā kleśo’muṣminn aparam anukampaiva bhavati
svamāṁsa trastebhyah ka iha hariṇebhyah paribhavaḥ ||2197||

bhartṛhareḥ | (Srk 1468, Ss 3.23)

śataṁ vā lakṣaṁ vā niyutam athavā koṭim athavā
trṇāyāham manye samaya-viparītam yadi bhavet |
śataṁ tal lakṣaṁ tan niyutam api tat-koṭir api tad
yad āptam sammānād api trṇam anamraṇa śirasā ||2198||

tasyaiva |

mā gāḥ pratyupakāra-kātaratayā vaivarṇyam ākarnaya
śrī-karṇāta-vasundharādhipa sudhā-siktāni sūktāni naḥ |
varṇyante kati nāma nārṇava-nadī-bhūgola-vindhyaṭavī-
jhañjhāmāruta-candramah-prabhṛtayas tebhyah kim āptam mayā ||2199||

silhanasya |

rājā tvām vayam apy upāsita-guru-prajñābhīmānonnatāḥ
khyātas tvām vibhavair yaśāṁsi kavayo dikṣu pratavanti naḥ |
ittham mānada nātidūram ubhav or apy āvayor antaram
yady asmāsu parān-mukho’si vayam apy ekāntito niḥspṛhāḥ ||2200||

vallaṇasya | (Srk 1222)

41. kṛpaṇah

varaṁ mṛto na tu kṣudras tathāpi mahad antaram |
ekasya bandhur nādatte nāmāny asyākhilo janaḥ ||2201||

śabdārṇavasya | (Srk 1323)

jīvatāpi śaveneva kṛpaṇana na dīyate |
māṁsam vardhayatānena kākasyopakṛtiḥ kṛtā ||2202||

kavirājasya | (Srk 1325)

dṛḍhatara-nibaddha-muṣṭeh koṣa-niṣaṇṇasya sahaja-malinasya |
kṛpaṇasya kṛpāṇasya ca kevalam ākārato bhedah ||2203||

gobhaṭasya | (Smv 9.13, Srk 1327)

asambhogena sāmānyaṁ kṛpaṇasya dhanam paraiḥ |
asyedam iti sambandho hānau duḥkhena gamyate ||2204||

śrī-vyāsa-pādānām | (Smv 9.1)

kṛpaṇasyāstu dāridryam kārpaṇyāvṛti-kārakam |
vibhavas tasya tad-doṣa-ghoṣaṇā-paṭu-diṇḍimah ||2205||

teṣām eva | (Srk 1324)

42. sevakah

maunān mūrkhaḥ pravacana-paṭur vātulo jalpako vā
dhṛṣṭah pārśve vasati niyatam dūrataś cāpragalbhah |
kṣāntyā bhīrur yadi na sahate prāyaśo nābhijātaḥ
sevādharmah parama-gahano yoginām apy agamyah ||2206||

kasyacit | (Ns 35)

gātrair girā ca vikalaś caṭum īśvarāṇām
kurvann ayaṁ prahasanasya naṭaḥ kṛto'si |
na tvāṁ punaḥ pallita-varṇaka-bhājam etan
nātyena kena naṭayiṣyati dīrgham āyuḥ ||2207||

murāreh | (Ar 3.1, Srk 1526)

yad vaktram̄ muhur īkṣase na dhaninām brūṣe na cāṭum̄ mṛṣā
naiṣām̄ garva-girah̄ śrṇoṣi na punah̄ pratyāśayā dhāvasi |
kāle bāla-trñāni khādasi sukhām̄ nindrāsi nindrāgame
tan me brūhi kuraṅga kutra bhavatā kiṁ nāma taptam̄ tapah̄ ||2208||

silhanasya | (Srk 1602, Ss 1.14)

praṇamaty unnati-hetor jīvana-hetor vimuñcati prāṇān |
duḥkhīyati sukha-hetoh̄ ko mūḍhah̄ sevakād anyah̄ ||2209||

kasyacit | (Sd under 10.93)

hasati hasati svāminy uccaiḥ rudat� api roditi
guṇa-samuditaṁ presyākāraṁ pranindati nindati |
draviṇa-kaṇikā-krītaṁ yantraṁ pranṛtyati nr̄tyati
pracalad-asi-bhṛd-dolr-dandārim̄ pradhāvati dhāvati ||2210||

kasyacit | (Sv 3232)

43. manasvi-sevakah

sodham̄ dvāh-sthita-duḥsthita-durvacaḥ kaṭu tato dr̄sto durīśāś cirād
udgīrṇāḥ sva-guṇāś ca yācitam atha śrotre kṛtā neti gīḥ |
asmin pātaka-pañcakē sati mahat� ābrahma-hatyādikam̄
yat pāparā mahad ūcire manu-mukhāḥ ko'nv esa teṣām bhramah̄ ||2211||

dharma-pālasya |

lajje lajje nimajja kvacid api nibhṛtam̄ tiṣṭha tiṣṭha pratiṣṭhe
gaccha droṇīm̄ himādreh̄ punar̄ api tapase bhārati svasti tubhyam |
so'ham̄ puṇya-kṣayeṇa pracura-paribhavātaṅkini praudha-tāpe
sevā-paṅke pratāmi draviṇa-kaṇa-dhiyā niṣkrpāṇām̄ nr̄pāṇām̄ ||2212||

kasyacit |

amīṣām̄ prāṇānām̄ tulina-visinī-patra-payasām̄
kṛte kiṁ nāsmābhīr vigalita-vivekair vyavasitam |
yadīśānām̄ agre draviṇa-mada-mohāndha-manasām̄
kṛtam̄ vīta-vrīḍair nija-guṇa-kathā-pātakam̄ api ||2213||

dharma-kīrteḥ | (Srk 1467, Ss 1.9)

kāmām̄ vanesu hariṇās trñena jīvanty ayatna-sulabhena |
vidadhati dhanisu na dainyam̄ te kila paśavo vayam̄ sudhiyah̄ ||2214||

silhaṇasya | (Ss 1.15, Spd 261, Smv 26.1, Srk 1494)

vayam anipuṇāḥ karṇa-prānte niveśayitum mukham
kṛtaka-madhuram bhartur bhāvarī na bhāvayitum kṣamāḥ |
priyam api vaco mithyā vaktum janair na ca śikṣitāḥ
ka iha sa guṇo yena syāma kṣitīśvara-vallabhāḥ ||2215||

bhartṛhareḥ | (Srk 1470)

44. durīśvara-sevakah

prāleyād api śītalo hutavahah pīyūṣa-garbhād api
svādīyo garalam bhaved api mṛdur dambholir ambhojataḥ |
vyāhārād api subhruvām khala-vacah karṇa-dvayī-dohadām
na tv etā duradhiśvarasya kuṭila-krūrāḥ katāksormayah ||2216||

śaṅkhadharasya |

snātam māravarocir ambhasi kṛtaḥ sneha-grahaḥ saikate
pāṣāṇe jantōkuraḥ sva-kusumaiḥ sr̥ṣṭaḥ śiraḥ-śekharāḥ |
bandhyāyā vihitā sutena sakhitā kūrmāṅganāyāḥ payaḥ
pītam yena niṣevya mugdha-dhanināḥ sampāditāḥ sampadāḥ ||2217||

paṇḍita-śāśināḥ ||

araṇya-ruditam kṛtam śava-śarīram udvartitam
sthale’bjam avaropitam suicram üṣare varṣitam |
śva-puccham avanāmitam vadhirā-karṇa-jāpah kṛtaḥ
kṛtāndha-mukura-kriyā yad abudho janāḥ sevitāḥ ||2218||

silhaṇasya |

toyarī nirmathitam ghṛtāya madhune nispīditāḥ prastaraḥ
pānārtham mṛga-trṣṇikormi-taralā bhūmīḥ samālokitā |
dugdhā seyam acetanena jaratī dugdhāśayā śūkari
kaṣṭam yat khalu dīrghayā dhana-trṣā nīco janāḥ sevitāḥ ||2219||

amara-simḥasya | (Srk 1515)

stabdhas tiṣṭhasi paṣyad andha-purataḥ kim darśanākāṅkṣayā
jalpan mūka-mukhāditāḥ prativacah kim śrotum ākāṅkṣasi |
yah śr̥ṇvad vadhirāḥ śr̥ṇoti sa katham vijñaptikām tāvakīm
prāṇa-pretam upāsamānana-paṭhan-mūrkhas tvad-anyo janāḥ ||2220||

vallaṇasya |

45. kṣudrodaya-duḥkhitah

sukham jīvanti jātāndhāḥ parvatāḥ sarito’pi ca |
kṣudrābhuya-sākṣibhyām akṣibhyām hā hatā vayam ||2221||

kasyacit |

dhanyāḥ khalu nīcānām ṛṣṇātāpārti-vidhura-manasāpi |
bhrukuṭi-taraṅga-kuṭilām na drṣṭi-saritam vigāhante ||2222||

śaṅkara-dharasya |

alaṅghyām sarveśām iha khalu phalaṁ karma-janitam
vipat karma praisyā vyathayati na jātāsi hr̥dayam |
yad-ajñāḥ kurvanti prasabham upahāsaṁ dhana-madād
idam tv antar-gāḍham parama-paritāpam janayati ||2223||

dharmākarasya |

he locana-dvaya calaj-jala-budbudābha
kim na prayāsi kaṭakā-maṇivad vilīya |
yad daiva-labdha-vasu-mūrkha-mukhāvalepa-
mudrām udikṣitum ayam tava janma-lābhah ||2224||

vākkokasya |

vidyāvān api janmavān api tathā yukto’pi tais tair guṇair
yan nāpnoti manaḥ samīhita-phalaṁ daivasya sā vācyatā |
etāvat tu hr̥di vyathām vitanute yat-prāktanaiḥ karmabhir
lakṣmīm prāpya jaḍo’py asādhur api ca svām yogyatām manyate ||2225||

kasyacit | (Srk 1482)

46. dāridryam

lagnāḥ śṛṅga-yuge gṛhī satanayo vṛddhau gurū pārśvayoh
pucchāgre gṛhiṇī khureṣu śiśavo lagnā vadhuḥ kambale |
ekāḥ śīrṇa-jarad-gavo vidhivaśāt sarvasva-bhūto gṛhe
sarveṇaiva kuṭumbakena rudatā suptaḥ samutthāpyate ||2226||

kasyacit | (Srk 1317)

prāyo daridra-śiśavaḥ para-mandirāṇāṁ
dvāreṣu datta-kara-pallava-līna-dehāḥ |
lajjā-nigūḍha-vacaso bahu-bhoktu-kāmā
bhoktāram ardha-nayanena vilokayanti ||2227||

kasyacit | (Srk 1320)

halam agu balasyaiko'naḍvān harasya na lāṅgalam
pada-parimitā bhūmir viṣṇor na gaur na ca lāṅgalam |
prabhavati kṛṣir naivādyāpi dvitīya-gavam vinā
jagati sakale nedṛg dṛṣṭām daridra-kuṭumbakam ||2228||

kasyacit |

mad-gehe muṣalīva mūṣaka-vadhūr mūṣīva mārjārikā
mārjārīva śunī śunīva ḡṛhiṇī vācyah kim anyo janah |
kim ca kṣut-klama-ghūrṇamāna-nayanair unnidram urvīm gataih
kartum vāg-vyayam akṣamaiḥ sva-jananī bālaiḥ samālokyate ||2229||

durgatasya | (Sv 3197, kasyāpi)

jarad-ambara-saṁvaraṇa-grantha-vidhau grantha-kāra eko'ham |
parimita-kadanā-baṇṭana-vidyā-pāraṁ-gatā ḡṛhiṇī ||2230||

bhānoḥ | (Srk 1313, vīrasya)

47. sa-caṭu-dāridryam

ambā tusyati na mayā na snuṣayā sāpi nāmbayā na mayā |
aham api na tayā na tayā vada rājan kasya doṣo'yam ||2231||

kasyacit | (Sk 4.194, Sv 3185, Spd 411)

ā janmanah sahaja-tulya-vivartamāna-
daurgatyato'sti paramo na suhṛṇ-mamānyah |
yenātmāno'parigaṇayya vināśam āśu
deva tvad-āśrayaṇa-puṇya-dhanah kṛto'smi ||2232||

daṅkasya |

durgatir ekā vanitā
mamāpi pitur iyam pitāmahasyāpi |
tat kuru nātha yathāyam
jana-parivādah praśāntim abhyeti ||2233||

kasyacit |

dāridryagṛdhra-paribhukta-samasta-māṁsam
snāyūparuddha-sakalāsthi-cayāvaśeṣam |
piyūṣa-vṛṣṭim iva nātha nidhehi dṛṣṭim
kaṅkāla-jālam idam aṅkuram ātanoti ||2234||

kasyacit |

dāridryam nr̥patiḥ sa no nija-patir yasya prasādād abhūd
yācñā jīvitam am̥sukam̥ daśa diśah sadmāni devālayāḥ |
mad-vidveṣinī labdha-saṁnidhir iti tvayy āśraye kupyatā
mad-vṛttyaiva puraskṛtās tvad-arayas tenādhunā kā gatiḥ ||2235||

vitta-pālasya |

48. daridra-gṛhī

śīlam̥ śātayati śrutiṁ śamayati prajñām̥ nihanty ādarād
dainyam̥ dīpayati kṣamām̥ kṣapayati vrīḍām̥ api vyasyati |
ceto jarjarayaty apāsyati dhṛtīm̥ visātarayaty arhitām̥
puṁsaḥ kṣīṇa-dhanasya kiṁ na kurute vairī kutumba-grahah ||2236||

dāmodarasya |

uttiṣṭha kṣaṇam ekam udvaha sakhe dāridrya-bhāram̥ gurum̥
śrāntas tāvad aham cirān maraṇajam̥ seve tvadīyam̥ sukham |
ity ukto dhanavarjitena viduṣā gatvā śmaśānam̥ śavo-
dāridryān maraṇam̥ varam̥ sukham iti jñātvā sa tūṣṇīm̥ sthitah ||2237||

vasukalpasya | (Sv 3195)

kṣut-kṣāmāḥ śiśavah śavā iva tanur mandādaro bāndhavo
liptā jarjara-karkari-jala-lavair no mām tathā bādhate |
gehinyāḥ sphuṭitāṁśukam̥ ghaṭayitum̥ kṛtvā sakaku-smītam̥
kupyantī prativeśinī pratimuhuḥ sūcīm yathā yācitā ||2238||

kasyacit | (SrK 1307)

tasminn eva gṛhodare rasavatī tatraiva sā kaṇḍanī
tatropaskaraṇāni tatra śiśavas tatraiva vāsaḥ svayam |
sarvam̥ sodhavato’pi duḥṣṭha-gṛhiṇāḥ kiṁ brūmahe tām̥ daśām̥
adya śvo vijaniṣyamāṇa-gṛhiṇī tatraiva yat kunthati ||2239||

vainateyasya | (SrK 1310)

āstām kim bahubhiḥ paropakṛtayaḥ saṁsāra-sāram phalaṁ
siddham tat pratikūla-vartini vidhau na stokam apy atra nah |
ete smaḥ kila mānuṣā vayam api vyartham vyapetāyuṣo
yeśām svodara-pūrtir eva hi kim apy aṣṭau mahā-siddhayah ||2240||

kasyacit |

49. tad-grhiṇī

adyāśanam śiśu-janasya balena jātam
śvo vā kathām nu bhaviteti vicintayantī |
ity aśru-pāta-malinī-kṛta-gaṇḍa-deśā
necched daridra-grhiṇī rajaṇī-virāmam ||2241||

kasyacit | (Srk 1311)

yāvad duḥkha-kuṭumbiniḥ-kara-tala-sparśāt samālokaṭe
tat-tat-ksudra-kaṇādi-rakṣaṇa-dhiyā ghorām ghane varṣati |
tāvaj jīrṇa-kuṭīra-koṭara-viśat-saudāminī-dīpitām
dṛṣṭvā tūlaka-jālam ābila-jalākīrṇam muhur mūrcchati ||2242||

yogeśvarasya |

kumbhī-samīcita-taṇḍulāḥ pratidinam nītāḥ kṣayam mūśikair
vāstuṣ eva piśāṅgitodara-talāḥ śiryanti vārtākavah |
jīrṇam jālaka-māra-nāla-piṭharī-garbhe ca kā-kā-ravam
dīnāyāḥ pathika-striyāḥ priyatama-pratyāgamākāṅkṣayā ||2243||

nīlasya |

vairāgyaika-samunnatā tanu-tanuh śīrṇāmbaram bibhratī
kṣut-kṣāmekṣaṇa-kukṣibhiḥ ca śisubhir bhoktum samabhyarthitā |
dīnā duḥstha-kuṭumbiniḥ pravigalad-bāṣpāmbu-dhautānanāpy
ekam taṇḍula-mānakam dina-śatarū netum samākāṅkṣati ||2244||

vīrasya |

saktūñ śocati samplutān pratikaroty ākrandato bālakān
pratyutsīñcati karpareṇa salilām śayyā-ṭṛṇām rakṣati |
dattvā mūrdhni viśīrṇa-śūrpa-śakalam jīrṇe gr̥he vyākulā
kim tad yan na karoti duḥstha-grhiṇī deve bhṛśam varṣati ||2245||

laṅga-dattasya | (Srk 1312, yogeśvarasya; Sv 3201)

50. tad-grham

calat-kāṣṭham galat-kudyam uttāna-trṇa-samcayam |
gaṇḍūpadārthi-maṇḍuka-kīrṇam jīrṇam grham mama ||2246||

kasyacit |

hasta-prāpya-trṇojjhitāḥ pratipayo-vṛtti-skhalad-bhittayo
dūrālambita-dāru-dantura-mukhāḥ paryanta-vallī-vṛttāḥ |
vastrabhāva-vilīna-satrapa-vadhūr-dattārgalā nirgiras
tyajante cira-śūnya-vibhrama-bhṛto bhikṣā-carair mṛd-grhāḥ ||2247||

kasyacit |

pr̥thukārta-svara-pātram bhūṣita-nihṣeṣa-parijanam nātha |
vilasat-kareṇu-gahanam samprati samam āvayoh sadanam ||2248||

kasyacit |

dhūmena riktam api nirbhara-bāṣpa-kāri
dūrī-kṛtānalām api pratipanna-tāpam |
dainyāti-śūnyam api bhūṣita-bandhu-vargam
āscaryam eva khalu kheda-karam grham nah ||2249||

jalacandrasya |

utsanna-cchadir ucchvasad-vṛti galad-bhitti skhalan-maṇḍali-
bhrāmyat-kuṇḍali hiṇḍa-dākhu khurali-prakrīḍi-bhekāvali |
pañcac-carma-caṭaugha-pakṣati-puṭa-prārabdha-bhāmbhāmkṛti-
śrimat-sena-kulavataṁsa bhavataḥ śatrōr ivāsmad-grham ||2250||

sohnokasya |

51. jarā

eka-garbhoṣitāḥ snigdhā mūrdhnā sat-kṛtya dhāritāḥ |
keśā api virajyante jarayā kim utāṅganāḥ ||2251||

śrī-vyāsa-pādānām | (Srk 1525)

keśāḥ pākam upāgatāḥ śithilatām aṅge'py anaṅgo gataḥ
sarvāṅgam bali-veṣṭitam priyatamā sabhyam janatvam gatā |
ye vānye guṇa-śālino'pi suhṛdas te cāpi yātā divam
tan mām muñca ghanāgamam vraja vanam cetaḥ kutaḥ sthīyate ||

taraṇikasya |

keśāḥ kāśa-nibhāḥ kapāla-phalake tvagbhīs taraṅgāyitāṁ
kācenocita-tārakeṇa khacite paryāśruṇī locane |
aṅgānām avasāditāpi ca girāṁ kampas tathāpy eṣa me
mohaḥ sneha-mayo na muñcati manah kasmai samāvedyatām ||2253||

suvratasya |

śauryābhīmāna-vana-dāva-śikhe subaddha-
prasthāna-vṛtti-mati-vibhrama-mūla-bandho |
mr̥tyoh puraḥ-sara-bala-dhvaja-vaijayanti
mātar jare satatam astu nama bhavatyai ||2254||

dharma-pālasya |

dig-vibhramāṁ daśana-khaṇḍanam aṅga-bhaṅgam
keśa-grahāṁ rati-vidhau madanādaram ca |
śvāsa-prakampa-jaḍa-bhāva-sughūrṇitāni
dhatte jarā praṇayinīva mayopagūḍhā ||2255||

kasyacit |

52. vṛddhah

svasti sukhebhyāḥ samprati salilāñjalir eṣa manmatha-kathāyāḥ |
tā api mām ativayasāṁ tarala-dṛśāḥ saralam īksante ||2256||

śatānandasya | (Sv 3395, Srk 1522)

ākrāntāṁ valibhiḥ prasahya palitair atyantam āskanditāṁ
vārdhakyāṁ ślatha-samīḍhi-bandhanatayā niḥsthāma nirdhāma ca |
etan me vapur asthi-kevala-jarat-kaṅkālam ālokaya
sthūla-śirākāra-paruṣa-tvañ-mātra-pātrī-kṛtam ||2257||

daṅkasya |

galitāṁ yauvanam adhunā vana-madhunā sevanīyam asmākam |
sphurad-uru-hāra-maṇīnām hāra-maṇīnām gataḥ kālah ||2258||

kasyacit |

sthūla-prāvaraṇo’tivṛtta-kathanaḥ kāśāśru-lālāvilo
bhugnāṅghri-trika-prṣṭha-jānu-jaghano mugdho’tithīn vārayan |

śrīvan dhṛṣṭa-vadhū-vacāṁsi dhanuśā saṁtrāsayan vāyasān
āśā-pāśa-nibaddha-jīva-vihago vriddho grhe glāyati ||2259||

kasyacit | (Ss 2.29)

vikāsayati locane spr̄ṣati pāṇinā kuñcite
vidūram avalokayaty atisamīpa-saṁsthām punah |
bahir vrajati sātpe smarati netra-vṛtteḥ purā
jarā-pramukha-saṁsthitaḥ samavalokayan pustakam ||2260||

kasyacit | (Srk 1179)

53. anuśayah

kṣāntam na kṣamayā gṛhocita-sukham tyaktam na samtoṣataḥ
soḍhā duḥsaha-sīta-vāta-tapana-kleśā na taptam tapaḥ |
dhyātam vittam aharniśam na ca punar viṣṇoh padam śāsvatam
tat tat karma kṛtam yad eva munibhis tais taiḥ phalair vañcitam ||2261||

bharṭ-hareḥ | (Ss 1.9: Sv 3178, Spd 4153, Srk 1632)

nāthe śrī-puruṣottame trijagatām ekādhipe cetasā
sevye svasya padasya dātari sure nārāyaṇe tiṣṭhati |
yam kāṁcit puruṣādhamam katipaya-grāmeśam alpārthadam
sevāyai mṛgayāmahe naram aho mūḍhā varākā vayam ||2262||

tasyaiva | (Ss 1.11)

uṣasy eva bhrāntam hata-jathara-hetos tata itaḥ
svayam ca svam bibhrad vicarati kuṭumbam diśi diśi |
batāsmābhīḥ kākair iva kavala-māṭraika-muditair
na cāyur-durgatyor avadhir iha labdhaḥ katham api ||2263||

veśokasya |

kauśalyā nanu rodhanā janaka-bhūr dūrikṛta kim tu na
prāptā pañcavaṭī na vānara-pater āsāditam sauḥḍam |
sāmarṣeṇa na vāri-rāśir acirād ullaṅghitaḥ kevalam
kākutsthena mayā daśānana-tiraskārāspadībhūyate ||2264||

hareḥ |

jana-sthāne bhrāntam kanaka-mṛga-triṣṇāndhita-dhiyā
vaco vaidehīti pratipadam udaśru pralapitam |

kṛtā laṅkā-bhartur vadana-paripāṭīsu ghaṭanā
mayāptam rāmatvam kuśala-vasutā na tv adhigatā ||2265||

sūlapāneḥ | (Sv 3264, Sd under 4.17, Smv 127.5, Srk 1472)

54. nirvedah

pitror nopakṛtam himāṁśu-dhavalam nopārjitam vā yaśo
mitrāṇām upakāritā na vihitā dattam na ca svecchayā |
gāḍhāliṅgana-lālasāpi dayitā nāliṅgitā kevalam
kālo'bhyeti calam ca jīvitam iti kṣuṇṇam manaś cintayā ||2266||

kasyacit |

no khadga-pravidāritā kari-ghaṭā nodvejitā vairiṇas
tanvaṅgyā vipule nitamba-phalake na krīditam līlayā |
no juṣṭam giri-rāja-nirjhara-calaj-jhaṅkāri gāṅgam payaḥ
kālo'yam pari-piñḍa-lolupatayā kākair iva preritah ||2267||

kasyacit |

na prāptā bhuvi vāri-vṛnda-damanī vidyā vinodocitā
khaḍgāgraiḥ kari-kumbha-pīṭha-dalanair naivānunītam yaśah |
kāntākomala-pallavādhara-rasah pīto na candrodaye
tāruṇyam gatam eva niṣphalam aho śūnyālaye dīpavat ||2268||

kasyacit | (Smv 3400)

no meghāyitam artha-vāri-viraha-kliṣṭe'rthi-śasye mayā
noddhṛtta-pratipakṣa-parvata-kule nirghāta-vātāyitam |
no vā vāma-vilocanāmala-mukhāmbhojeṣu bhrṅgāyitam
mātuḥ kevalam eva yauvana-vana-cchede kuṭhārāyitam ||2269||

bharṭ-hareḥ | (Srk 1498)

nākrantambudhi-mekhalā vasumatī lakṣmiḥ samāveśita
no vidvad-bhavaneṣu pakṣmala-dṛśām nāśrāvi sūktāmṛtam |
janma vyartha-phalodayam bata param gr̥hṇadbhir asmādṛśair
vyāptam vyoma kiyad-bhujaṅgama-pater bhāraḥ kiyān arpitah ||2270||

sāñcādharasya |

55. vicāraḥ

dadāti tāvad amī viṣayāḥ sukhāṁ
sphurati yāvad iyam hṛdi vāsanā |
manasi tattva-vidāṁ ca vivecake
kva viṣayāḥ kva sukhāṁ kva parigrahaḥ ||2271||

kasyacit | (Srk 1607)

āyur vāsara-māsa-vatsara-gaṇe gacchaty adūram pathair
ākrāmanti kṛtāntakāsara-khura-kṣuṇṇā rajo-rājayah |
īśal-laṅghita-śaiśavā iti vayah-samdhim dadhānā iti
vyaktā varjita-yauvanā iti tathā nandanti tandrālavah ||2272||

jalacandrasya |

tan mitraṁ yad ayantraṇam sa vibhavo yaḥ sādhu-sādhāraṇas
tasyāṁ yoṣti bhāvayed abhiratim bhāvānuraktaiva yā |
tāṁ cintāṁ manasodvaheta satataṁ yasyāḥ phalam bhujyate
tāñiheta phalāni yāny avidhurāṇy āśā mahī-janmanah ||2273||

kasyacit |

tat pāṇḍityam na patati punar yena saṁsāra-bandhe
tat sauhārdam na calati punar yat sukhe vāsukhe vā |
sambhogās te ratiṣu viduṣāṁ ye na vācyāḥ pareṣāṁ
tac caīsvaryam jagati mahatāṁ yat pareṣāṁ sukhāya ||2274||

kasyacit |

sad-vidyā yadi kalpa-śākhibhir alam yady arthinaḥ kim ṭṛṇaiḥ
santaś ced amṛtena kim yadi khalās tat-kāla-kūṭena kim |
kim karpūra-śalākayā yadi dṛśah panthānam eti priyā
saṁsāre'pi satīndrajāla-ghaṭanāṁ yady asti tenāpi kim ||2275||

kasyacit | (Sk 4.71)

56. vicikitsitam

bībhatsā viṣayā jugupsitataṁ kāyo vayo gatvaram
prāyo bandhubhir adhvaniṁ pathikair yogo viyogāvahaḥ |
hātavyo'yaṁ asāra eva virasaḥ saṁsāra ity ādikāṁ
sarvasyaiva hi vāci cetasi punaḥ kasyāpi puṇyātmanah ||2276||

silhaṇasya | (Ss 1.20, Srk 1610)

taḍin-mālālokām prativirati-dattāndha-tamasām

bhave saukhyam hitvā śama-sukham upādeyam anagham |
iti vyaktodgāram caṭula-vacasaḥ śūnya-manaso
vayam vīta-vrīḍāḥ śuka iva paṭhāmaḥ param amī ||2277||

tasyaiva | (Ss 1.21, Srk 1614)
retah-śonitaylor iyam pariṇatir yad varṣma tac cābhavan
mṛtyor āspadam āśrayo guru-śucām rogasya viśrāma-bhūḥ |
jānann apy avaśo viveka-virahān majjann avidyāmbudhau
śringāriyati putra-kāmyati bata kṣetriyati strīyati ||2278||

tasyaiva | (Ss 1.26, Srk 1634)

bībhatsāḥ pratibhānti kim nu viṣayāḥ kim nu sprhāyuṣmatī
dehasyāpacayo matau niviṣate gādho gṛheṣu grahaḥ |
brahmopāsyam iti sphuraty api hṛdi vyāvartikā vāsanā
kā nāmeyam atarkya-hetu-gahanā daivī satām yātanā ||2279||

tasyaiva | (Ss 1.7)

sthirāpāyah kāyah praṇayiṣu sukham sthairyā-vimukham
mahā-rogo bhogaḥ kuvalaya-dṛṣṭāḥ śaṣpa-sadr̄ṣṭāḥ |
grhāveśāḥ kleśāḥ prakṛti-capalā śrīr api khalā
yamaḥ svairī vairī tad api na hitāṁ karma vihitam ||2280||

kasyacit | (Sk 2.209, Ss 2.12)

57. śama-vighnah

premnā purā praṇihitāṁ mayi cakṣur iṣad
ullāsitārdha-kucayā mita-madhyayā yat |
sampraty atistimita-vaktram ivāṅga-lagnam
etaj jihāsur api hātum anīsvareṇa ||2281||

kasyacit | (Srk 1631)

bhikṣāśanām bhavanam āyatanaika-deśaḥ
śayyā mahī parijano nija-deha-bhāraḥ |
vāsaḥ sujīrṇa-paṭa-khaṇḍa-nibaddha-kanthā
hā hā tathāpi visayān na jahāti cetaḥ ||2282||

silhaṇasya | (Srk 1633)

madhuram aśanām sūkṣmām vāso vibhūṣaṇam ujjvalām
taruṇa-taravāḥ krīḍārāmāḥ sudhāśucayo gṛhāḥ |
tad idam akhilām tyaktum śakyām bhavaty api dehinām

praṇaya-sarasā ye'mī dārās ta eva hi dustyajāḥ ||2283||

kasyacit |

gaṅgā-dhauta-śilā-tale phala-bhara-cchinnārdha-kūla-drume
siddhādhyāsita-kandare himavati sthāne sthite śreyasi |
kaḥ kurvīta śirah praṇāma-malinam mānyam manasvī jano
yad vitrasta-kuraṅga-śāva-nayanā na syuḥ smarāstram striyah ||2284||

kasyacit | (Sv. 2244)

sāṁsāre'sminn asāre kunṛpati-bhavana-dvāra-sevā-kalaṅka-
vyāsaṅga-vyasta-dhairyam katham amala-dhiyo mānasam saṁvidadhyuh |
yady etāḥ prodyad-indu-dyuti-nicaya-bhṛto na syur ambhoja-netrāḥ
preṅkhat-kāñcī-kalāpāḥ stana-bhara-vinaman-madhya-bhājas tarunyaḥ ||2285||

kasyacit (ŚrŚ 31 (97); Sv. 2245)

58. ardha-śamah

ekam sāagara-tīra-nīra-nikara-sphārāñjali-ksālitaiḥ
puṣpair acyuta-pūjanam nija-kara-vyāpāra-saṁpāditaiḥ |
no cen mañjula-mālatī-dala-lasat-khaṭvārcite mandire
kāntā-tuṅga-nitamba-bimba-surata-krīḍā-rasaiḥ sthīyate ||2286||

kasyacit |

praśānte dhīrāñjām manasi parama-brahma-rasike
rajo vā rājyam vā dvayam idam abhedam sukṛtinām |
dhig asmākam citte vigalita-viveke punar iha
priyā vā prāṇā vā sadṛśam athavā pūrvam adhikam ||2287||

purokasya |

dhanyāñām giri-kandarodara-bhuvi jyotiḥ param dhyāyatām
ānandāśru-jalam pibanti śakunā niḥśaṅkam aṅka-sthitāḥ |
asmākam tu manorathoparacita-prāsāda-vāpī-taṭa-
krīḍā-kānana-keli-mandira-juṣām cetaḥ param sīdati ||2288||

satyabodhasya | (VaiS 196, Ss 1.5, Spd 4155, Smv 126.9, Srk 1461)

sadyah kāśmīra-mṛṣṭa-stana-kalasa-luṭhat-tāra-hārāvalībhīḥ
karpūrodgāriṇībhīḥ samam asama-sukhāḥ kelayāḥ keralībhīḥ |
no ced bhikṣā-prasanne manasi manasija-kleśa-nāśe vilāso

vārāṇasyāṁ nivāsaḥ smara-hara-caraṇopāsanā-vāsanābhīḥ ||2289||

vāsudevasya |

agre gītaṁ sarasa-kavayah pārvatō dākṣinātyāḥ
pr̥ṣṭhe līlāvalaya-raṇitam cāmara-grāhiṇīnām |
yady asty evam kuru bhava-rasāsvādane lampatiṭvam
no cec cetah praviśa sahasā nirvikalpe samādhau ||2290||

utpalā-rājasya | (Srk 1605, Sv 3467, Spd 4167, VaiS 183)

59. kāruṇikah

niṣkaīcanaṭvād vidhurasya sādhor
abhyarthitasyārthijanasya kiīcīt |
nāstīti varṇā manasi bhramanto
nirgantum icchānty asubhiḥ sahaiva ||2291||

maṅgalasya |

tāṁ sampado vipada eva na yāḥ samagram
uttārayanti jagad āvilam ārti-paṇkāt |
tal-lauham eva hṛdayam yad aśaktam ārte
svīyārtibhāvayati na sphuṭitena śuddhim ||2292||

mālokaśya |

ete vayaṁ tanu-dhanāḥ kṛpaṇeyam urvī
dīnāḥ śataṁ mṛdu ca vistarayanti vācaḥ |
tad bhrātaraḥ śakuni-pherava-sārameyā-
ḍhauka-dhvam etad ahaha sphuṭatu kṣaṇena ||2293||

tasyaiva |

yatra prāṇa-balena yatra piśitair yatra tvacā kevalam
yātrāṁ arthi-janocitāṁ upagataḥ ślāghyah sa kālo gataḥ |
kurmaḥ kim dhanam anyad asti na kim apy asmākam asmāt param
vādhiryam kṛtam atra karṇa-kuhare dūre'stu vāg-arthinaḥ ||2294||

paraśurāmasya |

mudā yatra prāṇāś tṛṇam iva parārtha-vyasaninas
tyajanto lajjante kiyad iti dhiyā tad yugam agān |
tṛṇam prāṇa-prāyaṁ tyajati na janō yatra samaye
vayaṁ jātāś tatrety ahaha kṛpaṇam jīvitam idam ||2295||

deva-bodhasya |

60. sānty-āśamśā

kadā bhikṣā-bhakṣyaiḥ kara-galita-gaṅgāmbu-taralaiḥ
śarīram me sthāsyaty uparata-samastendriya-sukham |
kadā brahmābhyaśa-sthira-tanutayāranya-vihagāḥ
patisyanti sthāṇu-bhrama-hata-dhiyah skandha-śirasi ||2296||

bharṭhareḥ | (Ss 4.18)

gaṅgā-tīre hima-giri-silā-baddha-padmāsanasya
brahma-dhyānābhyaśana-vidhinā yoga-nidrām gatasya |
kim tair bhāvyatām mama sudivasair yatra te nirviśaṅkāḥ
saṁprāpsyante jaraṭha-hariṇā gātra-kaṇḍū-vinodam ||2297||

kṛṣṇasya | (Ss 4.17)

rathyātaś-caratas tathā dhṛta-jarat-kanthā-lavasyādhvagaiḥ
satrāśām ca sa-kautukām ca sa-krpaṁ dṛṣṭasya tair nāgaraiḥ |
nirvyājī-kṛta-cit-sudhā-rasa-mudā nidrāyamāṇasya me
niḥśaṅkām karaṭah kadā karapuṭī-bhikṣām viluṇṭhiṣyati ||2298||

vallāṇasya | (Ss 4.19, Sd under 3.228)

kadā vārāṇasyām amara-taṭi-nīrodhasi vasan
vasānah kaupīnaṁ śirasi nidadhāno’ñjali-puṭam |
aye gaurī-nātha tripura-hara śambho trinayana
prasīdeti krośan nimiṣam iva neṣyāmi divasān ||2299||

viśveśvarasya | (Kuval. 183)

ahau vā hāre vā balavati ripau vā suhṛdi vā
maṇau vā loṣṭe vā kusuma-śayane vā dṛṣṭadi vā |
trñe vā straiṇe vā mama samadrśo yāntu divasāḥ
kvacit puṇye’ranye śiva śiva śiveti pralapataḥ ||2300||

muñjasya | (Sv 3413, Spd 4102)

61. kṛtārtha-śāntaḥ

kāntāyāḥ karajaiḥ kapola-phalake patrāvalī kalpitā
keli-dyūta-paṇī-kṛto viharatā pīṭaḥ sa bimbādharaḥ |

svedārdrī-kṛta-candana-stana-tatī sānandam āliṅgita
nirviṣṭā viṣayāḥ śivātma-mahasi nyastāṁ manah saṁprati ||2301||

muñjasya |

yal līlā-kamalāhatau pramuditāṁ yan manmathasyāspadām
yat kāntā-pranayāparādha-kalahe paryāpta-kautūhalam |
yat premārda-vadhū-vilāsa-tulita-bhrū-lāsyā-baddha-spṛham
tat cetāḥ smara-vairi-bhagna-sadana-prānte sthitīr vāñchati ||2302||

tasyaiva |

jiteyāṁ dordarpāj jaladhi-pariveśā vasumatī
śiraḥ kṣauṇīndrāṇāṁ nija-caraṇa-pīthe viluṭhitam |
kṛtaṁ dattāṁ bhuktāṁ kṛtam api kule yat samucitaṁ
kṛtārthaṁ tīrthesu bhramaṇam adhunā vāñchati manah ||2303||

umāpati-dharasya |

abhyastāḥ sphuṭam eva śāstra-gatayaḥ samyak-kavitvadadheḥ
pāraṁ cādhigataṁ satāṁ pariṣadi prāptah pratiṣṭhodayaḥ |
nirviṇṇasya mamādhunā nanu parah panthā na dainyāṁ vinā
netum vāñchati vāsanā suradhunī-tīre’nurūpaṁ vayaḥ ||2304||

vāsudevasya |

kīrtir labdhā sadasi viduṣāṁ śīlitāḥ kṣoṇi-pālā
vāk-sandarbhāḥ katicid amṛta-syandino nirmitāś ca |
tīre sampraty amara-saritāḥ kvāpi śailopakaṇṭhe
brahmābhyaśa-pravaṇa-manasā netum ihe dināni ||2305||

dhoyikasya | (Pavana-dūta 104)

62. sāntah

sūktim karṇa-sudhāṁ vyanaktu sujanas tasmai na modāmahe
brūtāṁ vācam asūyako viṣa-mucāṁ tasmai na khidyamahe |
yā yasya prakṛtiḥ sa tāṁ vitanutāṁ kim nas tayā cintayā
kurmas tat khalu karma janma-nigaḍa-cchedāya yaj jāyate ||2306||

bhartr̥hareḥ | (Ss 1.22)

yadāsau durvāraḥ prasarati madaś citta-kariṇas
tadā tasyoddāma-prasara-rasa-rūḍhair vyavasitaiḥ |
kva tad-dhairyālānaṁ kva ca nija-kulācāra-nigaḍaḥ

kva sā lajjā-rajuh kva vinaya-kaṭhorāṅkuśam api ||2307||

bharṭhareḥ | (Ss 1.22)

sajjanmāpi hi niṣphalam śrutam api vyartham guṇāḥ kiṁ krte
hā dhik kaṣṭam anarthakam gatam idam niḥśeṣam asmad-vayaḥ |
mārgah ko’pi niratyayam na vahati vyāghāta-baddha-graho
dharmārthādi-catuspathē nivasati krūro vidhir gaumikāḥ ||2308||

mahāvratasya |

mahā-śayyā bhūmir maśṇam upadhānam bhuja-latā
vitānam cākāśam vyajanam anukūlo’yam anilah |
sphurad-dīpaś candraḥ surabhi-vanitā-saṅga-muditah
sukham śāntah śete nanu ca bhava-bhīto nṛpa iva ||2309||

bhavabhītasya | (Ss 4.8)

avaśyam yātāraś cirataram uśitvāpi viśayā
viyoge ko bhedas tyajati na jano yat svam amūn |
vrajantah svātantryād atula-paritāpāya manasah
svayam tyaktā hy ete śama-sukham anantam vidadhati ||2310||

hareḥ | (Ss 3.3, Sv 3386, Srk 1617, VaiS 157)

63. niṣkramah

pūrvam tāvat kuvalaya-dṛśām lola-lolair apāṅgair
ākarṣadbhiḥ kim api hṛdayam pūjītā yauvana-śrīḥ |
saṁpraty-antar-nihita-sadasad-bhāva-labdha-prabodha-
pratyāhārāpahṛta-hṛdayo vartate ko’pi bhāvah ||2311||

kasyacit | (Ss 4.16)

iyam bālā mām praty anavaratam indīvara-dala
prabhā-cauraṁ caṅsuh kṣipati kim abhipretam anayā |
gato moho’smākam smara-samara-bāṇa-vyatikara-
jvara-jvālā śāntā tad api na varākī viramati ||2312||

jñāna-śivasya | (Srk 1620)

yad āśid ajñānam smara-timira-saṁskāra-janitam
tadā dṛṣṭam nārī-mayam idam aśeṣam jagad api |
idānīm asmākam paṭutara-vivekāñjana-juṣām

samībhūtā dr̄stis tribhuvanam api brahma manute ||2313||

kasyacit | (Ss 4.14, Sk 5.115; Srk 1611)

kim asmān vāmākṣi smara-vijaya-yātrābhyudayikair
vṛthā sāntān lājjair iva hasita-leśaiḥ snapayasi |
idānīm golomnā śucini tanu-kalāvu-jaṭhare
patad-bhaikṣyāhāre valati hi param lāñchini manah ||2314||

jalokasya |

gataḥ kālo yatra praṇayini mayi prema-kuṭilah
kaṭākṣah kālindī-laghu-lahari-vṛttiḥ prabhavati |
idānīm asmākam jaraṭha-kamaṭhī-pṛṣṭha-kaṭhinā
mono-vṛttis tat kiṁ vyasanini mudhaiva kṣapayasi ||2315||

vallaṇasya | (Ss 4.13, Smv 131.33, Srk 1599)

64. niḥspṛhāḥ

vāso valkalamāstaraḥ kisalayānyokas tarūṇām talam
mūlāni kṣataye kṣudhām giri-nadī-toyaṁ ṭṛṣā-sāntaye |
krīḍā mugdha-mṛgair vayāṁsi suhṛdo naktam pradīpah śaśī
svādhīne'pi dhane tathāpi kṛpaṇā yācanta ity adbhitam ||2316||

kasyacit | (Srk 1598, Ss 2.20)

nītāḥ puṇyāgni-gehe śiśira-rajanayah stoma-satre nidāgham
śīrṇe kugrāma-devī-parisara-sadane vāsarāḥ prāvṛṣeneyāḥ |
dr̄ṣṭam vyābhugna-bhīma-bhrukuṭi ca vadanaṁ sampadā garvitānām
tattvam ṭṛṣṇe kṛtārthībhava kuru viratim muñca nah sādhu yāmaḥ ||2317||

yogeśvarasya |

nijam karma kṣīṇam sa khalu viparīto hata-vidhiḥ
sukṛtye vā tattve bhr̄śam upagatā yatna-nicayāḥ |
idānīm asmākam sphurad-uru-jarā-jarjaram idam
vapur jātam ṭṛṣṇe virama viramety añjali-śatam ||2318||

gosokasya |

vayam iha parituṣṭā valkalais tvam ca lakṣmyā
sama iha paritoṣo nirvišeṣo viśeṣaḥ |
sa tu bhavatu daridro yasya ṭṛṣṇā viśālā

manasi ca parituste ko'rthavān ko daridraḥ ||2319||

kṛṣṇa-miśrasya | (Sv 3475, Spd 308, Dr. under 4.2, VaiS 177)

mātar lakṣmi bhajasva kaīcid aparam mat-kāṅkṣīṇāṁ mā sma bhūr
bhogebhyaḥ spr̥hayālavas tava vaśāḥ kā niḥspr̥hānām asi |
sadyaḥ-syūta-palāśa-patra-putikā-pātre pavitrīkṛtair
bhikṣāsaktubhir eva samprati vayam kāśyāṁ samīhāmahe ||2320||

lakṣmīdharaśya | (Ss 4.11, Srk 1612)

65. vana-gamanotsukah

aye diṣṭyā naṣṭo mama gṛha-piśācī-paricayaḥ
parāvṛttam mohāt sphurati ca manāg brahmaṇi manaḥ |
vikāro'py aksāṇāṁ galita iva nirbhāti viṣayāt
tathāpi kṣetrajñah spr̥hayati vanāya pratimuhuḥ ||2321||

bhartr̥-hareḥ |

ramyāṁ harmya-talaṁ vasataye śravyāṁ na gītādi kim
kim vā prāṇa-samāsam āgama-sukhaṁ naivādhika-prītaye |
kim tu prānta-patat-pataṅga-pavanam ālola-dīpāṅkura-
cchāyā-cañcalam ākalayya sakalaṁ santo vanāntam gatāḥ ||2322||

vijñātātmanaḥ | (Ss 2.15, Sv 3326, Spd 4114, Smv 131.51)

āstām akanṭhakam idam vasudhādhipatyāṁ
trailokya-rājyam api deva ṭṛṇāya manye |
nihśaṅka-supta-hariṇī-kula-saṅkulāsu
cetaḥ param luṭhati śaila-vana-sthalīṣu ||2323||

śālavāhasya | (Srk 1606, Ss 2.16)

hariṇa-caraṇa-kṣuṇopāntāḥ sa-śādvala-nirjharāḥ
kusuma-śavalair viṣvag-vātais taraṅgita-pādapāḥ |
mudita-vihaga-śreṇī-citra-dhvani-pratināditā
manasi na mudam kasyādadhyuḥ śivā vana-bhūtayah ||2324||

guṇākara-bhadrasya | (Srk 1595, Ss 2.17)

kuraṅgāḥ kalyāṇāṁ prati-viṭapam ārogym aṭavi
sravanti kṣemām te pulina-kuśalam bhadram upalāḥ |
niśāntād asvantāt katham api ca niśkāntam adhunā
mano'smākam dīrghām abhilaṣati yuṣmat-paricitim ||2325||

lakṣmīdharaśya | (SrK 1626, Ss 2.19)

66. tapo-vanam

pratyagra-gomaya-vilipta-vitardikāni
pūrṇāhuti-prabala-vahni-śikhā-śatāni |
śuśrūṣamāṇa-mṛga-locana-kanyakāni
tāny adya tāpasa-vanāni mano haranti ||2326||

narasiṁhasya |

ete nīvāra-vaprāḥ pṛthu-kusuma-samit-pārvataḥ
devīyam jahnu-putrī sīkatiла-śayitaḥ śānta-nīhśānka-raṅkaḥ |
kāntāre darbha-dūrvā-caya-śucini vacaḥ smārtam āvartayanti
brahmāṇo durvipāka-graha-gahanatayā yāminī-jāgarūkāḥ ||2327||

maghoh |

etāni kratu-pṛṣṭha-vedi-viluṭhad-viprāṇi vāta-pramī
cchannopānta-tarūṇi paśya dadhate puṇyāśramāṇi śriyam |
yāny utkṣipyā manah parāñcati param nārāyaṇārādhana-
śraddhāmoditam ekadaiva dhanika-dvāre ca dāreṣu ca ||2328||

tasyaiva |

ete puraḥ surabhi-komala-homa-dhūma-
lekhā-nipīta-nava-pallava-śoṇimānah |
puṇyāśramāḥ śruti-samohita-sāma-gīti-
sākūta-niścala-kuraṅga-kulāḥ sphuranti ||2329||

śrīmal-lakṣmaṇa-senasya |

śārdūlī sneha-garbham mukulita-nayanam ledhi śāvarī harin্যā
bandhu-prītyā śikhaṇḍī tirayati phaṇinām ātapam kīrṇa-barhaḥ |
simhī rakṣaty apatyam svam iva kalabhakam nirgatāyām kariṇyām
maityā yesām nivāse gahana-giri-darī-śāyinas te jayanti ||2330||

candra-yoginah | (SmV 109.42)

67. tāpasvī

pāṇih pātraṁ pavitraṁ bhramaṇa-parigataṁ bhaikṣyam akṣayyam annam

vastram vistīrnam āśā-daśakam apamalaṁ talpam asvalpam urvī |
yeśāṁ niḥsaṅgatāṅgikaraṇa-parināti-svasti-santosiṇas te
dhanyāḥ samnyasta-dainya-vyatikara-nikarāḥ karma nirmūlayanti ||2331||

nagnācāryasya | (Ss 4.7)

dhig dhik tān kṛmi-nirviṣeṣa-vapusah sphūrjan-mahā-siddhayo
niśpandī-kṛta-śāntayo'pi ca tapah-kārā gr̄heṣv āsane |
tam vidvāṁsam iha stumah kara-putibhikṣalpa-śāke'pi vā
bālāvaktra-sarojinī-madhuni vā yasyāviṣeṣo rasah ||2332||

vallaṇasya | (Ss 4.10, Srk 1609)

vārāṁs trīn abhiṣuṇvate vidadhate vanyaiḥ śarīra-sthitīr
aiṇeyyāṁ tvaci saṁviṣanti vasate cāpi tvacāṁ tāravīm |
tat paṣyanti ca dhāma nābhipatato yac cārmaṇe cakṣuṣī
dhanyānāṁ virajas tamā bhagavatī caryeyam āhlādate ||2333||

murāreh | (Ar 2.29)

valmīkārdha-nimagna-mūrtir uragatvag-brahma-sūtrāntarah
kaṇthe jīrṇa-latā-pratāna-valayenātyartha-sampīditah |
aṁsa-vyāpi-śakunta-nīḍa-nicitām bibhraj-jaṭā-manḍalam
yatram sthāṇur ivācalo munir asāv abhyarka-bimbam sthitah ||2334||

kālidāsasya | (Śak 7.11)

prāṇānāṁ anilena vṛttir ucitā sat-kalpa-vṛkṣe vane
toye kāścana padma-reṇu-kapiṣe puṇyābhiṣeka-kriyā |
dhyānāṁ ratna-śilā-guhāsu vibudha-strī-sannidhau saṁyamo
yad vāñchanti taopbhīr anya-munayas tasmīms tapasyanty amī ||2335||

tasyaiva | (Śak 7.12, Sk 1.106)

68. bahu-viṣaya-śāntih

naikam janma tavaiva vatsa na param tulyā ca karma-sthitir
bhoktavyeṣu sukheṣu hṛṣyasi mudhā duḥkheṣu kiṁ tāmyasi |
bhrātāḥ sthairyam upehi nanv iha bhavān saṁsāra-dīrghādhvagah
succhāyās taravaḥ kvacīn maru-bhuvaḥ kvāpi pracaṇḍātapāḥ ||2336||

daśarathasya |

nanv ātmānāv avadhīyatām gṛha-rasād vairāgyam ādhīyatām

cetaḥ samprati damyatāṁ sura-sarit-tīre sadā sthīyatāṁ |
bhikṣārthaṁ vyavasīyatāṁ samucitaṁ sat karma saṁciyatāṁ
kr̥ṣṇaś cetasi dhiyatāṁ parataram brahmānusandhīyatāṁ ||2337||

bharṭ-hareḥ | (Ss 3.11)

te tāvat kṛtinaḥ parārtha-ghaṭakāḥ svārthasya bādhena ye
sāmānyās tu parārtham udyama-kṛtaḥ svārthāvirodhena ye |
te'mī mānuṣa-rākṣasāḥ para-hitam yaiḥ svārthato hanyate
ye tu ghnanti nirarthakam para-hitam te ke na jānīmahe ||2338||

tasyaiva |

vivekah kim so'pi svarasa-valitā yatra na kṛpā
sa kim yogo yasmin bhavati na parānugraha-rasah |
sa kim dharmo yatra sphurati na para-droha-viratiḥ
śrutam tat kim sākṣād upaśama-padam yan na nayati ||2339||

kasyacit | (SrK 1629, Ss 2.25)

kṛmi-kula-cittāṁ lālā-klinnaṁ vigandhi-jugupsitāṁ
nirupama-rasāṁ prītyā khādan narāsthī nirāmiṣam |
surapatim api śvā pārśvasthaṁ vilokya na śaṅkate
na hi gaṇayati kṣudro jantuḥ parigraha-phalgutāṁ ||2340||

śūrasya (nī.śa. 9 (30); SrK 1628, Ss 2.9)

69. athādhyātmavit

bhavāraṇyāṁ bhīmāṁ tanu-gṛham idam chidra-bahulaṁ
balī kālaś cauro niyatam asitā moha-rajanī |
gṛhītvā jñānāśīṁ virati-phalakaṁ śīla-kavacaṁ
samādhānam kṛtvā sthiratara-dṛśo jāgṛta janāḥ ||2341||

silhaṇasya |

aye dūra-bhrāntāṁ viṣaya-viṣamāraṇya-vipatthe
paribhrāntāṁ ceto mama vidhuritaṁ svaira-madhunā |
nirāvarte nitye sthira-niravadhāna-bhrama-maye
viveka-prabhraśyad-vikṛti-paramānanda-jaladhau ||2342||

bhavānandasaya |

dhyāyann eṣa tam ādidevam amara-srotasvatī-rodhasi
kvāpi kleśa-kaśayitābhīr upari-glāno mano-vṛttibhiḥ |
abhyāsopahatāṅguli-krama-milan-nirveda-vīṇā-kala-
dhvānāvarjita-nirjitendriya-gatir līnah pare brahmaṇi ||2343||

śaṅkara-devasya |

mṛt-piṇḍena bhuvaiva kiṁ tad anu tad bhedenā kiṁ meruṇā
kiṁ brahmāṇḍa-jarāyu-koṭara-kuṭī-kīṭaiḥ surākhyair api |
trailokyēpi dayālu-saukhya-lalitāny āścaryam etat punaś
ceto-dvaita-samādhi-nīradhi-sudhā-pūra-plavariṇ gāhate ||2344||

ballaṇasya |

nānāpy ekam yad iha daharam puṇḍarīkam yad oka-
stoke yasyāpy anubhava-vidhau na svadante madhūni |
yasyonmeśād dina-maṇi-ruco'py andhakāra-prakārāḥ
śāsvat tasmai praṇama hrdaya brahmaṇe śāśvatāya ||2345||

kasyacit |

70. bhavitavyatā

sṛjati tāvad aśeṣa-guṇākaram
puruṣa-ratnam alaṅkaranām bhuvaḥ |
tad anu tat-kṣaṇa-bhaṅgi karoti ced
ahaha kaṣṭam apanḍitatā vidheḥ ||2346||

kasyacit | (Sv 3126, Spd 4000, Smv 131.39, Srk 1473)

adhva-śramāya caraṇau virahāya dārā
abhyarthanāya vacanām na vapur jarāyai |
etāni me vidadhatas tasya sarvadaiva
dhātas trapā na yadi kiṁ na pariśramo'pi ||2347||

rājaśekharasya | (Srk 1321)

ālambanāya dharanī na ca nāga-bhūmiḥ
svar-vāsinām ca vasatir bhaved amuṣya |
pūrvārjitāśubha-vaśikṛta-pauruṣasya
kalpa-drumo'pi na samīhitam ātanoti ||2348||

kasyacit | (Srk 1097)

guṇavat pakṣa-parāṇ-mukhi svajana-kuloccheda-baddha-nirbandhe |
api vīra-vamśa-vairiṇi bhagavati bhavitavyate jayasi ||2349||

umāpatidharasya |

vidvattā dhana-saṅgatā cirataram nākāri nākāri cej
jyotsnā-sundara-vigrahaḥ pratidiśam sampūrṇa-bimbaḥ śaśi |
āmṛtyu stana-janma-yauvana-mado nākāri vāma-bhruvāṁ
dhik dhātāram akāri yena jagati vyāṅgaḥ sa gaṅgādharaḥ ||2350||

kasyacit |

71. daivam

karotu nāma nītijñō vyavasayam itas tataḥ |
phalam punas tad evāsyā yad vidher manasi sthitam ||2351||

kasyacit | (Smv 112.10)

bhugnāśasya karaṇḍa-piṇḍita-tanor glānendriyasya kṣudhā
kṛtvākhur vivaram svayam nipatito naktam mukhe bhoginah |
trptas tat-piśitena satvaram asau tenaiva yātaḥ pathā
susthās tiṣṭhata daivam eva jagataḥ kṣāntau kṣaye cākulam ||2352||

kasyacit | (Sv 3143, Srk 1334, Ns. 26)

vandyo'sau vidhir eva yasya jagato nirmāṇam atyujjvalam
pratyākāram apūrva-vastu-racanā-vaicitryam atyadbhutam |
kim cātyantam ito vicitram aparam śakrasya yad vajrinas
trailokyodara-varti-karma-phalayor dṛg-gocare kuñjikā ||2353||

daśarathasya |

ya eko lokānām parama-suhṛd-ānanda-janakah
kalā-śālī śrīmān nidhuvana-vidhau maṅgala-ghaṭaḥ |
sudhāstutiḥ so'yaṁ tripura-hara-cūḍāmaṇir aho
prayātyas tam hanta prakṛti-viśamā daiva-gatayah ||2354||

kasyacit | (Srk 1370)

yad bhagnam dhanur īśvarasya śiśunā yaj jāmadagnyo jit
tyaktā ya ca guror girā vasumatī-baddho yad ambonidhiḥ |
ekaikam daśa-kandhara-kṣaya-kṛto rāmasya kim varṇyatāṁ
daivam varṇaya so'pi yena sahasā nītaḥ kathāśeṣatām ||2355||

śrī-hanūmataḥ | (Srk 1359)

72. kālah

ghātayati mahā-puruṣān samam eva bahūn anādareṇaiva |
parivartamāna ekaḥ kālah śailānivānantah ||2356||

bāṇasya | (Hc 5.2)

vyomaikānta-vihāriṇo’pi vihagāḥ samprāpnuvanty āpadam
badhyante nipiṇair agādha-salilān mīnāḥ samudrād api |
durñitam kim ihāsti kim sucaritam kah sthāna-lābhe guṇah
kālo hi vyasana-prasārita-karo gṛhṇāti dūrād api ||2357||

vasu-bhāgasya |

bhīmenātra vijñmbhitam dhanur iha droṇena muktam śucā
karṇasyātra hayā hatā ratha-patir bhīṣmo’ta yoddhum sthitah |
viśvam rūpam ihārjunasya hariṇā samdarśitam kautukād
uddeśās ta ime na te sukṛtinaḥ kālo hi sarvamkaṣah ||2358||

halāyudhasya |

divasa-rajanī-kūla-cchedaiḥ patadbhir anāratam
vahati nikāte kāla-srotah samasta-bhayāvaham |
iha hi patato nāsty ālambo na cāpi nivartanam
tad api bhavatām mohaḥ ko’yatī yad evam anākulah ||2359||

kasyacit | (Ss 3.2)

dayālur no bāle na ca sujana-goṣṭhiṣu ramate
vilāsair nārīṇām na hi bhavati sambhāvita-rasah |
anudvignaḥ kālah kavalayati kṛtsnam jagad aho
nisarga-krūrāṇām na khalu karuṇārdraḥ paricayah ||2360||

yogeśvarasya |

73. śmaśānam

ardha-pluṣṭam bahubhyah śava-piśitam upāhṛtya hrṣṭaś citābhyo
jātagrāsātirekah sphuṭatara-dhamanī-naddha-śuṣkārdra-kāyah |
pretaḥ saṁtarjya drṣṭyā kuṭila-paruṣayā majja-niskarṣa-śuṣkair
āhanty-āhāra-lubdhān muhur abhipatato jambukān asthi-khaṇḍaiḥ ||2361||

jayādityasya |

śirāṁ pretaḥ kaścid daśati daśanāgreṇa sarasāṁ
lilikṣur mastiṣkaiṁ kalayati ca mūrdhānam itaraḥ |
karam dhūtvā dhūtvā jvalad-anala-dīptāṅguli-śikhāṁ
citā-sthālī-pakvāṁ harati kuṇapa-kravyam aparah ||2362||

nīlāmbarasya |

nṛtyad-vetāla-mālā-valayita-vikaṭa-prāntam uḍḍāmarogra-
prakrīḍad-ḍākinikāṁ pratipadam udayat-pūtanophāla-līlam |
utkhelat-kola-kelī-kavalita-vighasa-grāsa-saṁsakta-grdhra-
kṛṣṭann asthi-pramodam na janayati kathāṁ dṛṣyamānam śmaśānam ||2363||

umāpati-dharasya |

ubuddhebhyaḥ sudūram ghana-rajani-tamah-pūriteṣu drumeṣu
prodgrīvaṁ paṣya pāda-dvaya-namita-bhuvaḥ śrenayah pheravāṇāṁ |
ulkālokaiḥ sphuradbhirnija-vadana-darī-sarpibhir vīkṣitebhyaś
cyotat-sāndraṁ vasāmbhah kvathita-śava-vapur-maṇḍalebhyaḥ pibanti ||2364||

pāṇineḥ | (Srk 1529)

cañcat-paksābhidhāta-jvalita-hutavaha-praudha-dhāmnaś citāyāḥ
kroḍād vyākṛṣṭa-mūrter aham ahamikayā caṇḍa-cañcu-graheṇa |
sadyas taptam śavasya jvalad iva piśitam bhūri jagdhvārdha-dagdham
paṣyāntah pluṣyamāṇah praviśati salilam satvarāṁ gr̥dhra-vṛddhah ||2365||

tasyaiva | (Smv 94.6, Srk 1528)

74. samasyā

thū-thū-kṛtya vamadbhir adhvaga-janair aprāpta-kaṇṭham payaḥ
śuṣyat-tālu-galair viruttya lavaṇodanvānupālabhyate |
kena kṣāra-khane vṛthaiva bhavato nāmānṛtam nirmitam
pāthodhir jaladhiḥ payodhir udadhir vārām nidhir vāridhiḥ ||2366||

vidyāyāḥ |

aye keyam dhanyā dhavala-ghra-vātāyanagatā
tulākoṭi-kvāṇair viṣama-viśikharī jāgarayati |
purā yā prāneṣe gatavati kṛtā puṣpa-dhanusā
śarāsārai rātrimdivam akṛpam ujjāgara-kṛṣā ||2367||

kasyacit | (Smv 49.11)

hara-śirasi śirāṁsi yāni rejuḥ
śiva śiva tāni luṭhanti gr̥dhra-pādāḥ |
ayi khalu viṣamaḥ purā kṛtānām
vilasasi jantuṣu karmaṇām vipākah | |2368||

kasyacit |

upari vidhṛta-śāri-prauḍha-dhanvi-prasārād
iha payasi nadīnām gāhitum naiva śaktāḥ |
taṭa-nikāṭa-nirūḍhāḥ prasthitau yasya caṇḍāḥ
saralita-kara-danḍāḥ kumbhino’mbhaḥ pibanti | |2369||

gaṅgādhara-nāthasya |

sītāyā hṛdaye śirīṣa-kusuma-prāye paphāloccakaiḥ
paulastyasya sadaiva kunṭha-kuliṣe vajrādhike vakṣasi |
āpuṇkham nimamajja tat katham aho naitad vijānīmahe
kah śākhī sakhi yasya puṣpam abhavat puṣpāyudhasyāyudham | |2370||

75. uccāvacam

dhenuḥ kāma-dughā kim icchati tadā sthātum na madhye-gṛham
kim na prārthayati sthitim kara-tale cintāmaṇih sādaram |
utkaḥ kim bhavanāṅgaṇāntikam alaṁ kartum na kalpa-drumaḥ
puṁsaḥ puṇyavato yadā kila bhaved ājñā-vidheyo vidhiḥ | |2371||

kasyacit |

kim asmān vidveksi kṣapita-bahu-doṣa-vyatikarān
guṇān vaidheyānām śriyam udainīm vīkṣya dhaninām |
paricchedah śaucam vinaya-paratā cendriya-jayo
vivekotah kṛtam na khalu vayam artha-pratimukhah | |2372||

chittapasya |

utthāyotthāya pāpeṣv abhiramati matir manda-buddher yadā te
naivodvego na sāntir na ca bhavati ghṛṇā kurvataḥ karma nindyam |
tat kim naiva prabhāte jvalad-anala-samā rauravī nāma raudrī¹
tīkṣṇāyah-kīla-cakra-krakaca-paṭu-ravā rājadhānī yamasya | |2373||

śrīmat-puruṣottama-devasya |

śailair bandhayati sma vānara-hṛtair vālmīkir ambhonidhim
vyāsaḥ pārtha-śarais tathāpi na taylor atyuktir udbhāvyate |
vāg arthau ca tulādhṛtāv iva tathāpy asmat-prabandhānayam
loko dūṣayitum prasārita-mukhas tubhyam pratiṣṭhe namah ||2374||

dharmakīrteḥ | (Srk 1726)

prāsādāḥ śikhara-skhalaj-jaladharāḥ khātāni vārām nidhi-
spardhāvānty upayānti bhūmi-samatām kālena rājñām api |
kṣudrasyāpi kaveḥ sad-artha-racanākīrtis tu yā vān-mayī
nādṛṣṭvā yuga-viplavām punar asau prāyah parikṣiyate ||2375||

puruṣottama-pādānām |

76. pratirāja-stutih

ānandām viduṣām tanoti tanute karṇa-jvarām vidviṣām
śrīmān ādi-varāha-pāda-sarasī-janma pranāmām muhuḥ |
sad-bandhur guṇa-sindhur andha-laguḍo dharmasya vartmāvaneḥ
śrīmal-lakṣmaṇa-sena-dakṣiṇa-bhujā-dāṇḍo’pi danḍe kaṭuḥ ||2376||

dharmādhikaraṇa-madhoḥ |

yo heloktibhir āhito dhanavatām udvigna-kāntāvaco
gumphair labdha-gatīḥ kṣudhākula-śiśu-kreṅkāra-samvardhitāḥ |
pītvā jaṅgama-kalpa-bhūruha-vara tvad-vācam etām sudhā-
sadhrīcīm baṭu-dāsa sāmyatu sa me proddāma-karṇa-jvarāḥ ||2377||

sāñcādharasya |

payodhir-parimāṇeṣu dhaneṣu ca rāṇeṣu ca |
vandīndrāṇām narendrāṇām baṭu-dāsas tarāṇḍakah ||2378||

rāja-vetālasya |

alam ādivarāheṇa baṭu-dāsam param stumah |
jagad-uddharatā yena na vakrīkṛtam ānanam ||2379||

umāpati-dharasya |

tat-prāṅgaṇāntam adhirohati kalpa-vallī
cintāmaṇir luṭhati pada-tale ca tasya |
yenekṣitaḥ sukṛta-sāgara-pāra-dṛśvā
viśvānurañjana-paṭur baṭu-dāsa-devah ||2380||

kavirāja-vyāsasya |

śrīdhara-dāsa-vinirmite sad-ukti-karṇāmṛte pravāho'yaṁ |
pañcama uccāvaca iti vividha-pramodam tanotu rasikānām ||

iti mahā-māṇḍalika-śrī-śrīdhara-dāsa-kṛtau sad-ukti-karṇāmṛte
uccāvaca-pravāho nāma pañcamah pravāhah |

vīcayah 76 | ślokāḥ 380 |

śrīdhara-dāsa-vinirmita-sad-ukti-karṇāmṛte pravāhāṇām |
pañcakam iha ṣaṭ-saptaty-adhika-śata-catuṣṭayī vīciḥ ||
ślokānām ca śata-trayam aśīty-upetam sahasrayor dvitayam |
granthaś ca ṣaṣṭhi-samadhika-sapta-śatādhika-sahasra-pañcatayam ||
śāke'tra sapta-vimśaty-adhika-śatopeta-daśa-śate śaradām |
śrīmal-lakṣmaṇa-sena-kṣitipasya rasaka-vimśe'bde ||
savitur gatyā phālguna-vimśeṣu parārtha-hetave kutukāt |
śrīdhara-dāsenedam sad-ukti-karṇāmṛtaṁ cakre ||
bhavatu nr̥po dharma-parah parama-samṛddhā ca bhavatu vasudheyam |
dheyāt sukhāni loke keśava-caraṇāmbuja-dvitayam ||

iti mahā-māṇḍalika-śrī-śrīdhara-dāsa-vinirmita-sad-ukti-karṇāmṛtākhyah
śloka-samuccayah samāptah |

vīcayah 476 | prativīci-pañca-śloka-niyamena ślokāḥ 2380 |